

Napút-füzetek

90.

Szepes Erika

**„Az innen-létből
sohasem elég”**

Lászlóffy Csaba

**Iphigénie
szerelme**

Lászlóffy Csaba
ikerkötetének
olvasásakor

Drámajáték
Gerard Walschap
regénye alapján

Szepes Erika

„Az innen-létből sohasem elég”

(Lászlóffy Csaba ikerkötetének olvasásakor)

Tágas, tervszerűen rendezett univerzumba lép az olvasó, aki Lászlóffy Csaba ikerkötetével – ahogyan ismertté vált az egyidejűleg megjelent két kötet – barátkozik. Az ikerkötet becenév egyrészt pontos, mert bizonyos témák mindkettőben megjelennek, másrészt félrevezető, mert az egymástól elkülönített kötetekben másféle, erőteljesebb hangsúlyt kapnak az egyes témák, míg a másikban más témák jelentkeznek mint a lényegi kérdések hordozói. És nemcsak ez a két kötet fonódik egymásba: Lászlóffy korábbi köteteinek alapgondolatait is továbbviszik ezek az újak. Korábbi kötetének, *Az Éden kényszerképzetének* gondolata, az elvesztett Éden utáni reménytelen sóvárgás többször is megjelenik ebben a két kötetben is: „kinek szupercsárda hazudta Éden- / hitét vagy képzetét” (P 33, a továbbiakban is a kötetek címeinek nagy kezdőbetűivel jelzem, melyik kötetről van szó, a mellette álló arab szám az oldalszámot jelzi; Á a jele az *Átörökitett magánynak*), a *Pózik a sebezhetőn* cím „pózik” szava többszörösen visszatér mindkét kötet verseiben, ugyanabban a jelentésben: kénytelenek vagyunk szerepeket játszani, pózokba vágni magunkat a túlélés érdekében („Ócska trükk: bőszerűművész póz – avagy épp / kislemez pófikkával az értetlent játszva.” Á 84). A *sebezhetővel* jelzett állapot mindig emberivé, esendővé teszi hordozóját – a címben megnevezetlenül a költőt (P 33). A 2013-as megjelenést üdvözlő szövegemben azt állítottam, hogy Lászlóffy nem egyes verseket ír, hanem életművét építi; az építőanyagok a teljes korpuszokon belül az egyes versek, amelyeknek elemei mindig ugyanabban a jelentésben kerülnek a helyükre bárhol a Lászlóffy-életműben. Még a szintagmái is árulkodók: a P kötetben *A legenda ára* visszhangzik egy korábbi, még derűsebb korszakban született verscímére: *A táltum árára* (1998). Ezt neveztem az imént tervszerűen rendezett univerzumnak.

Ennek az univerzumnak az a fő tulajdonsága, hogy negatívumokkal, hiányokkal határozza meg magát. Lászlóffy megnevezi, mi az, amire szükségünk volna, és mit kap(unk) helyette. Megvilágításként: a *szabadság hiánya* miatt a *hatalom* természetrajzát adja; *tiszta, igaz szó* helyett *hazugságot, hamisságot, megtévesztést*; mindenféle *hit* helyett *csalódást, kiábrándultságot*; *társadalmi-közösségi élet* helyett *magányt*; *egészség* helyett *betegséget, a test gyarlóságát* stb.

Ha végighaladunk a negativisztikus képek által megjelenített univerzum versein mint építőköveken, különös világ tárul fel: az ideális állapot negatívja, a létező minden rossz elősorolása és az iránta érzett csillapíthatatlan harag. A belépő ebbe a világba, tökéletes auftaktként a kötetek hangulatához: a *Virrasztó rapszódia* (P 7), melynek kulcsszavai: „mikor még minden a miénk volt / az otthon biztonsága” és: „mi maradt utána(d) – / egy létező / ország és hazugság(b)irodalom”.

„Eretnekek, lázadók kivégzésére fellobogózott / piacterek” – a **hatalom**

Kevés ennél találhatóbb szétválasztása van az antagonisztikus társadalmi elmentéseknek, mint Lászlóffyé: „Hódítók és legyőzöttek mintha nem ugyanabban az / erőterben mozognának” (P 22). Ez a szétválasztottság nem vezethet másra,

mint a teljes megsemmisülésre. „A világ pusztulása végleges – / ki képes visszafordítani a / romlás, a kéjes erőszak elől?” (P 113) A hódítók – más versekben a győztesek – egy erős metaforában így jelennek meg: „A győztesek csizmája alatt por ezüstlik (voltak-e / illúzióid?) nem menthet meg mímelés, sem alázat” (P21). A mitológia aranyló kódét idéző cím: *Átváltozások* nem mesés transzfigurációkról tudósít, hanem egy élhető, korábbi világ teljes átalakulásáról, amelynek már gondolatára is „lecsapnak rám az újabb bőregérszárnyú kételyek” (P 115). Ebben a versben sorolja, sorolja az átváltozások révén létrejött állapotokat: „kopás, megalkuvás, halánték- s jellem / törmelék. Önkínzást tompító korrekt / tévedések [mennyi oxymoront tud egy fél sorba tömöríteni! Sz. E.], pasztörizált államcsíny-tervek; / a rontás ideáit hordó szellem / arca, gyanútlan, korcs utódok / intelmére” (P 115). Ennek a torz univerzumnak a színhelyein vannak „Az eretnekek, lázadók kivégzésére fellobogózott piacterek” (P 79). Reményt hiába keres: „az idő és a színek kavalkádja / hiába bujtogat csalásra, másra, / az arányokat nem feledhetem, / kiutálva, kiéheztetve sem. / Ködpára alól mintegy megigézve / ocsúdni – álmok langy hitegetése(!), / egymásba folynak ott, ahol a lét / a hatalom istenének örül...” (P 32). A hit, a remény küzdelme a lebírhatatlan valóval, a küzdelem megvilágítására egy valódi mitológiai hasonlatot kínál, amelyben még Medúza, a szörny is átváltozik. „Rejtőzködő lettem én, a mindenkor nyíltan / kiálló, akinek nem volt rajta kívüli titka és / ugyanúgy ragyogása vagy kudarca nélküle?” Medúza alakváltásának oka, hogy felette is győzedelmeskedett a hatalom – igazi ovidiusi megoldás: a *Metamorphoses*ben az istenek bosszút állnak a valamilyen felettük álló hősön, titánon és emberen. A lealázott Medúza már nem ellensége a költőnek: „Semmi csáb nem hajtja már felém, legfeljebb / a kicsinyes bosszú, a komplexus átka, amiért az / isteni hatalom szeszélyét tehetetlenül kellett tűrnie.” (Á 105). Íme egy mitológiai lény, akivel Lászlóffy sorsközösséget érez.

A mitológia csak hasonlat, metafora és allegória anyaga a költő számára, nem hit a transzcendensben. Amiként nem hit kérdése a keresztény Isten léte sem, mert lényét és lényegét aforizmatikus tömörséggel tudja meghatározni: „A tömeg sohasem az Istent szolgálta, legfeljebb / kölcsönvett kinyilatkoztatásait” (P 22).

A költő, a *múlt* nagy ismerője, tudja, hogy a kölcsönvett kinyilatkoztatások nem is annyira Istentől származnak, hanem bármely, felsőnek tekintett hatalomtól. S a jelen tanulságaiból fogalmazódik meg benne a kérdés: „A MINDENSÉGET igen; ám a múltat / szabad-e [...] újraköltöni?” Naponta tapasztaljuk, hogy – bár e cselekedet sem tudományos, sem etikus – a múltat újraköltik. Lászlóffy látletele világos, tiszta.

*Ami a hatalom eléréséhez és fenntartásához szükséges: a **hazugság***

Lászlóffy Csaba második leggyűlöltebb fogalma a *hazugság*, amivel a hatalom a maga ideológiáját megteremti és fenntartja. A két kötetéhez szóló belépő, egy bámulatos tömörséggel megfogalmazott, mindenre kiterjedő *introitus*, azonnal megteremti az univerzum hangulatát:

Könnyű álom – se fényesség, se végzet
csak ingatag körvonalak közé
zárt tehetetlenség: sötétben
tátongó szem – s szájjüregek

kinek a kivehetetlen suttogását hallani
egyetem folyosóján négyszáz éves
megtartó boltozat alatt?

ki kit ismer föl – – –?
megbomlott tekintet
ferdeség csontvelőig
hatoló szövődményei

...
a megalázkodás fázisai
a bevett szabályok szavak előtt
(őskori csak a demagógia)

....
ti nyomorulttá degradáló délutánok
dilettáns történelemóra

...

(P 7)

Ebben a látleletben sorjáznak a részleteket kibontó tételek:

A bántalmak, s kis, bélyegnyi sebek? –
nem is a szív sebei még (bár a csaló
világ ordinárébb és szellemtelenebb
volt, mint a híres trójai faló).

(P 29)

És mikor éljük meg ezt az ordenáré kort? Most, saját korunkban:

összevissza fekvő s zagyváló század
felforrt gyomor – a hideg is kirázhat
kényszer híján a szív üresen lázad

(P 39)

A hazugság, csalárdság, ámítás minden változatát kiaknázza a kor, amelynek minden részlete álság. (A Lászlóffynak oly kedves Karinthy Frigyes fogalmazta meg két sorban: „E korban, melynek mérlege hamis, / s megcsal holnap, mert megcsalt tegnap is.”) A látszat, a csalárd külső megjelenik az élet minden motívumában: „a látszatzbiztonság lovagjai / beomlott bányamély felett ügettek / a tompa robbanás elől minél / messzebbre hogy ne hallják / (holott az anyag ágyásaiban a lelassult / járatokban is érzékelhetővé / vált amikor elveszett minden) // maradt-e még valami belőlünk bár / abban a vaksággal viaskodó / házban...” (P 34).

Ha továbbhaladunk ebben a fantom-országban, egyre riasztóbbá válnak a képek: „hajdani menedékhelyeink / bombasztikus hazugságoktól / búzló mélységek”, majd: „úgyis elfolyt már minden / *közvagyon a testvériség ünnepein*”, és: „az új álharmónia / kezdete előtt jobb, ha lecsavarom a napfényt” (P 13). Ha veszett a korszak, az egész világegyetem elrohad: „Dörög a mennyből a szennyáradat / – soha már ama daliás idők(!) – / villámlik haramiák zord tekin-

tete / a girbegurba szemöldök alatt / ('aj, hamisak ezek a kockák, ugyan csalósak!); / gyanús portékaival babrál a jövőendő..." S ha megpróbál belehelyezkedni az egyén ebbe a világba: „Csápjavesztett értelem, álság crescendója, / tompán pergő napok, disznótoros / vacsorák, émelygés, zuhanás álmokörbe, / sikamlós ébredések..." (Á 101).

Az illúzióvesztésnek vannak módozatai: az (*Oresztész-változat*): „elhantolt eszmék ringatják egymást csontvázkarokkal." Az álság kozmikus méretű: „Egy márványlapon vakító hazugság a Nap örök / ragyogása. Az örökösök sorsa máris elorozva" (P 125). Hol sóhajthat fel a minden veszteséget megélt költő? „*A nosztalgia zsákutcájában*" (a nosztalgia is a valóság módosult lenyomata, a zsákutca a visszafordíthatatlan tévút): „elillan minden: körkörös / emlékeinket elorozza / az idő össze, semmi ép // nem marad vissza, csak a rossz: / salak, zagyvaság, szanaszét / hányt holmi, szennyáradat mosta / fércmű s hazugsághulladék" (P 77).

A hazugság egy változatát, a hamisítást napjainkban egyre gyakrabban kényszerülünk tapasztalni: „a leszázalékolt / múltat bátran fölpofozhatja, lásd / bárki, amúgy is régóta hörög." A mese maga is álság, illúzió – a fonákja pedig kétszeres torzítás. A valóság, a való világ átváltozása illúzióvá, hamissággá, torzítássá előbb-utóbb ennek a negatív univerzumnak a pusztulásához vezethet. „Ki hitte volna: egyből – no nem egyből –: / széttöredezhetsz világ/egyetem!" (P 23) Az ikerkötetek oly hangsúlyos szava, a *póz*, modulációjában is szerepel, olyan környezetben, ahol a közönség-közösség: „ólmos végtagú, finnyás, riadt / tekintetű dámák s fonnyadt urak / nem láthatják a hazugságot", világuk csupa rútság („kübliben szennylé, szívekben zsarátnok; / cukros szájragacsok, magányfalók"). Ennek a közönségnek Füst Milán *játssza Cervantes szerepét* (P 61–62).

„Miért pont itt életem le az életemet?"

Minthogy a Földön élünk, és éppen a Földnek ebben az elátkozott térségében, a külső világ lezülése közben a szubjektumban okkal merül fel a kétely, nem romlott-e meg ő maga is a világ romlásával? „(mi történik bennünk s a külvilágban? / és hol az elválasztó vonal a *kívül* és a *belül* között?" És ki szabja meg, „kinek az üdv, kinek a kárhozat? / – te megosztott emberiség" (P 80) A *kívül* és *belül* kettőssége nemcsak a világ és a szubjektum között feszül, hanem a szubjektumon belül is végletes harcot vív egymással a külső, a test, az anyag – és a belső, az agy, a gondolkodás és a szellem. „A fertelmes / kísértéseknek kitett test, a becsapott elme – gyanús / fiolagyűjtők, jó szándékú öngyilkosok – bosszúja ez. // Nyomorult eb leszél te is (vigasztalod magad); / mielőtt farkasfogaid kihullnának, megtanulhatnád / több empátiával szagolni az emberiség gótika- / magasságig föltornyozott unalmas ürülékét" – szól, Baudelaire sorsát magára húzva – ez is póz! – a költő (P 16).

Már említettem, hogy a „sebezhető" jelzőt mindig olyankor használja Lászlóffy, ha empátiáját szeretné kimutatni („az eszményinél képlékenyebb, sebezhetőbb maradsz" P 99), vagy ha vallomásosan, magáról beszél. A *Téli-táj-hó-alatt Európa* talán az utolsó bensőséges, ragaszkodó vers ehhez az oly sok bánatot okozó Nagy Hazához. Oly nagy a vers empátiája, hogy a leírt tájra rávetül a költő képe is: ő az, aki a szeretetre már oly kevésbé méltó föl-

dön toporog, ő az, aki fölbe szeretne emelkedni a provinciává leminősített földrésznek. „isten veled, közönséges, vakon / járó rend, szállni, elrepülni a / verejtéktől habzó provincia / felett, elhagyni, elfeledni / szabályokat, előítéletet; / a káoszról ki – tán a semmi, / vagy csak az öregség felé...” – szólal meg most már egyértelműen a költő (P 33). És keményebben, elszántabban fogalmaz, mint fentebb: „mindegy, ebből elég: / az elvetélt hont európai / tökmóder kutyavárával tölteni, / s közben elméd, mit hátrahagysz; / nem is (bár felhőnyi) szellempalack – / csak szakadék, csak iszonyat?!“ (P 33).

Lászlóffy Csabának, a szellem, a gondolat emberének betegséggel üzent a teste, és ettől fogva még keményebb csata dúl kétféle emberi létezése között (amit az antikok olyan láttatóan kentaurként képzeltek el és ábrázoltak). A költő elszánt és kemény:

Ha nincs gyógyulás: pillanatnyilag
méltatlanul itt (!) – vagy vállalva inkább
a továbbélés veszélyét, a küszöbön
túli világ kihívásait? Mindenképpen
nevetséges *utóélet*: anakronisztikus.

És itt, élet és halál határmezsgyéjén teszi fel magának a legszigorúbb, legpon-
tosabban fogalmazott kérdéseket, mintegy igazolva, hogy a duális lényben a
szellemi az erősebb:

Miért pont itt éltem le az életemet? –
fanatikus elmék, felfújtpuding-
sorsok, bár fáradékony géneké;
vicsorgó éhük persze hajthatatlan.

Hány nemzedéken múlhat még vajon, míg
a szabadulás várt esélye –: egy
újabb hazugságciklus földereng?
(P 18)

Az önkínzás akkor a legkegyetlenebb, ha önmegszólító versben történik: „bonc-
termekbe beráncigálva / azt hajtogatod konokul, / hogy úgyszólván csak látszat-lele-
tekre / bukkanhatunk” (P120). Most létének anyagi hordozóit szólítja meg:

Te, halál révébe belépő, satnya
szív, ki az aether katlanából mind kevesebbet ihat,
s dolgos erőd üteme már ki-kihagy,
és ti elvadult elementumok, kik majd újra
formát találtok (mióta omlik, jaj, belül a durva
matéria?).

Változatlanul csak a riherongy
memória őrzi a maskarás, bolond
esztendők emlékét...

(P 131)

„Errefelé az abszurd mindig lehetséges”

A világ művelődéstörténetében állandó útlevéllal közlekedő, annak kincseit magába sajátító Lászlóffy az „abszurd” szót nem írhatta le annak legklasszikusabb mondatára való célzás nélkül, különösen, mert megadja neki a létezés lehetőségét. A tertullianusi „credo quia absurdum est” éppen azt igazolja, hogy ami abszurd, abban csak hinni lehet, mert nem tudható. Lászlóffynál az „abszurd” jelentése kissé módosul: nála a legirracionalisabb, a normális gondolkodás keretein túllépő dolgok is megtörténhetnek, mert *ennek a világnak már nincs köze a rációhoz és az igazsághoz*. Ezeket az irracionalitásokat Lászlóffy elutasítja, annak tudatában, hogy mások – vele ellentétben – a hitükkel erősítik. Saját hitének felkeltéséért – mert eddig semmi nem segített – racionális, létező dolgokhoz fordul: „hol vagytok segítő hangok metszetek / fotográfiák hogy megérthessem a hiszékenység / és a fanatizmus gyermekkorát!” (P 89). A fohász anakronisztikus: aki már túllépett a hiszékenységen és a fanatizmuson, azt semmi nem fordíthatja vissza. A lehetetlenség kimondása ismét a legőszintébb formában, az önmegszólításban történik. „Vallasd magad, és a hozzád vetődött úti / társat, megkopogtatván az évtizedek kérgét / midőn a kízzott test s az olcsó koszorúk / roncsai már (mint mennydörgés kihűlt / izapban) a cél hamvadt üregébe betemetve. / Te élet hangjaitól – asszonyiskolytól, sakál- / ordítástól –, akárcsak a magasztos gyásztól: / a haláltól kijátszott, örök ínségre ítélt férfi, / borzadozván ostoba, riadt engedelmességtől / és rohadt hazugságtól: egyetlen érved a tudás / súlya maradt, a magnagyobbodott májé, / hogy semmi sem menti meg a világot” (P 52). Antik motívumot idéz Lászlóffy: magnagyobbodott – mert állandóan újra növekvő – mája csak Prométheusznak volt, aki Zeusszal szemben önnön lényében birtokolta a tudást, hiszen neve, az „Előre látó”, „Előre tudó” e téren fölébe helyezi Zeussznak: a jövő titkának ő a tudója, nem az Olümposz fenséges uralkodója. Lászlóffy természetesen Prométheusszal azonosul, nem az eget-földet uralma alá hajtó főistennel. A hatalomnak, mint láttuk, sosem barátja, sem a világinak, sem a transzcendensnek: „Az Öregisten-nel haragban vagyok / voltam, én, faragatlan / vesztes versailles-i kirakatban: / a gőgös nagyhatalmi katlan [...] meddig maradhat bosszúlatlan?” (P 90).

Az önmegszólító vallomás már a másik kötetből való: „Nemcsak a halál-félelemben, / a zaklatott lélek mélyéről feltörő, vagy már csak a közönnnyel / balzsamozott bűntudatod romhalmazán dülő-örjögő orkánban / ismerhetsz magadra: te, kit az Úr kegyetlen igazságeszményével / magára hagyott. Hajlongó hírnöke [a hírvivő Hermész, aki Zeusz és Prométheusz között közvetített] is iszkol, iszonyodva tovalép. / Hol a helyed / helyünk? A Látvány mögött elhasználtan – meddig?” (Á 52).

A sziklaszilárdan racionális és materialista költő nem is annyira az igazi, mély hit ellen szól, hanem mindig a hitet elárulókat, kiárúsítókat, meghamisítókat pellengérezi ki:

Ahogy az advent jött, érces fagyok
csillogásával, mint *szép, új világra*
a terror: bennem mindent szétzilált
az álszentség és a szónoklatok dagálya.
(P 29)

(A Huxley-féle „szép, új világot” azért kurziválja, mert az is csak a hazugság rendszerében volt szép, hiszen maga volt a terror. Ez a „szép, új világ” is az Éden kényszerképzetének egy variációja.) Az álnok hittel, hamis szavakkal szembeni ellenállását kemény, rövid mondatokban, határozott meggyőződéssel fogalmazza meg:

Harmóniába süllyedni? – kevés.
Érvelni tárgyiásan még nem élet;
ezerszer inkább fájdalmat remélek,
mint steril álmot és elégedettséget.

Keskeny utcák, nosztalgia-hamu.
Hol lelkesedés dúl, sokkal sötétebb
lesz a fény is, nyeljen el inkább végleg
aszfalt, hazug hit- és megváltás-készlet

(„mutáns” költők közt unom az egészet).
(P 26)

A hamis ájtatosság létrejöttét, okait világosan látja, és azt is, mire képes az álság: „...a vétkek / elkövetői tünedeznek elő a / hányásszagú kulisszák mögül / hogy legádázabb hozsannáik után / imádkozni tanítsák a népet?” (P 70). Az elkeseredés feloldására – természetesen hiába – anyjához fohászkodik a költő, aki tudja, hogy oda, ahonnan jöttünk, már nincs visszaút: „mondd mért szülnének // legszebb álmaink anyám ha / minden csak hazug ígéret? / bosszuló meny! zengő végzet! // kihúlt hálójába ránt a / tehetetlenség (ahonnan / jöttél menedék csak ott van)” (P 76). A hit-álhit kérdésében hajthatatlan; az ifjú nemzedékek szemforgatását sem viseli el: „Sejtitek-e, mi az alázat, ép / emberpalánták? [...] Születhet-e az isteni kegy árán / új értelem? [...] Az eszméletlenség, mint az eszme, hódít – / s már nem ugat” (P 84–85). Másutt: „A megváltásra képtelen / körülmények, idők. Most ez a tél. / Sehol a meleg hajlatok illúziói” (P 51). (A meleg hajlatok nem elsősorban a tél elől menekítenek: az illúziótlanosság elől. Az illúziók hiánya: az Éden kényszerképzetének változata.)

És a nagy vers, amely tisztázza a lélek legmélyén zajló fájdalmas folyamatokat, az el- és leszámolás az Istenhittel, a *Végző alkalmatosságra írott versek* kezdetén: „a rettegés, a hit vagy a nemhit, ami az emberi vért / fűti, édesíti, mind kevés. Isten csak benned élt, / amíg élsz. Eszmélésedig neveted létezését, míg a / legvégső pillanat elő nem hívja / NEVÉT. Vakmerő lélek, ki azzal áll eléd, / hogy valaha is látta mindenható Istenét! / Aki példa rá, hogy csak magáért és magából teremtve / mindent: gyermeteg, *állatösztrön ingerlette* / fiát, világos vétségtől elfásulva, cserbenhagyta.” És ezután következik a teljes testhez – anyagihoz és szellemihez egyaránt szóló kakofemizált megszólítás: „Te, halál vérébe belépő, satnya / szív, ki az aether katlanából mind kevesebbet ihat, / s dolgos erőd üteme már ki-kihagy, / és ti elvadult elementumok, kik majd újra / formát találtak (mióta omlik, jaj, belül a durva / matéria?). Változatlanul csak a riherongy / memória őrizi a maskarás, bolond / esztendők emlékét, / midőn nyavalya törte a hont / ha csak az agy chimérája lett volna az is” (P 131).

Akkor a leghumánusabban ateista, amikor magához közel állónak, emberinek érzi Istent – ez a legerősebb tagadása az ő létének:

Az Isten is megkárosodott, megkeseredett,
legalábbis az enyém. Ideje volna megfogni a
kezét a meredeken, hogy könnyebben meg-
léphessünk az orgyilkosok s a fölösleges
kompromisszumok elől. Ha már a végsőt is
elharangozták a megváltás-teóriának.

(P 52)

„kőoroslánok bömbölnek a szabadság után”

Még a kőoroslánok is. Hát még a szabadságától megfosztott ember, aki naponta kénytelen megélni annak a lehetőségét, hogy „...vadászna ránk a besúgó halál” (P 93), mert a halál mindenképpen szörnyű, de ha besúgás révén ér el minket, és a szabadság elvesztésével tör ránk, ezerszer szörnyűbb. „hol akárhány szabadságvágy van, [...] csonkig ég minden percben” (P 59). A bennünk élő másik én néha kétfelé gondolkodik, számot vetve a realitással: „És vadul tiltakoztam: nem leszek / rabja soha senkinek! – de a másik / (te? vagy egy másik énem) valaki / kinevetett: »Még hogy a valóságnak / sincsen hatalma fölötte!«” (P 30). Nemegyszer tör fel a költőből a keserű kérdés: „Miért pont itt éltem le az életemet?” És a keserű kérdésre a már idézett, rezignált válasz: „Hány nemzedéken múlhat még vajon, míg / a szabadulás várt esélye –: egy / újabb hazugságciklus földereng?” (P 18).

Cinizmus a szabadságot új hazugságciklussal azonosítani? Nem cinizmus. Történelmi tapasztalat. A szabadság nem valósítható meg, mert illúzió. Az Éden kényszerképzete. Mert a költő jól tudja: „A szabadság rögeszméje nélkül / nyilván kényelmesebb lehetett volna...” (P 28). (Ez a rögeszme szó a mai magyar költészet több nagyjánál tör fel a legfájóbb pillanatokban, a szabadság hiányának felpanaszolásakor. Először Vas Istvánnál, tőle veszi át Orbán Ottó, majd Petri, Utassy, napjainkban Turczai István.) Az egyetlen reális szabadság, amely megvalósítható – újabb keserűség és nem cinizmus –: „csekélység az ára / a gödör szabadsága” (P 9).

A halállal szembenezés kínja csak akkor emberi, akkor méltó, ha megtagadjuk. A tagadás mint szabadság: a gondolat játéka. A tagadás is légvár, tehát az illúziók birodalmába tartozik. A tagadás annak tudása, hogy a realitás „a kockázat: a fellapozhatatlan / hajnalok (többé már nem lehetsz szabad)” (P 137).

„az új bábel a közösségi magány pokla – az egyedüllét örülete”

A szabadság hiányában az elérhető élet más szükségletei is csorbulnak. Szép lassan elfogy a közösség éltető ereje. Jean-Paul Sartre mondta ki először, a múlt század első felében (a *Zárt ajtók mögött* című drámájában), hogy annyira magányosan érezheti magát az egyén az őt körülvevő emberek között, hogy fájdalmasan kifakad: „A pokol a többi ember.” Erre a gondolatra rímel rá Lászlóffy „közösségi magány pokla” megfogalmazása. Az ikerkötetek második darabjának a címe: *Átörökített magány*; pontos diagnózist ad: amit utódainkra, a jövő generációra hagyunk, átörökítünk: az a magány.

A tökéletes magány állapotában, mint mindig, ha az egyedüllét fájdalma tör rá, önmagát szólítja meg: „Nagyobb erővel, vadabbul szól a nyers / ínség, semhogy egy szonátába beleférne [...] Te élet hangjaitól – asszony sikolytól, sakálordítástól –, akárcsak a magasztos gyásztól: / a haláltól kijátszott, örök ínségre ítélt férfi” – ebbéli állapotában jut el a végső tudásig: „Semmi nem mentheti meg a világot” (P 52). Fényévnyi távolság választja el ezt a felismerést a csak egy évtizeddel korábbi, Karinthyval vitázó versének megszenvedett pozitív világlátásától: „hinni muszáj, akár- / hogy is vesszük, ma nem akar meg- / dögleni még Európa. Ámen” (1998).

A magány rosszkedvű, durcás verseket hív elő a költőből: „Fagyos kedvvel, / duzzogva, kuruc-sánc megett / keres magának érveket / s menedéket az ember” (P 56). Már maga a kuruc-sánc is menedék, mert eszmei fogódzó a nihiliben. E totális magányban, melyben „beszűkül a lét”, minden, ami a régi, a betegség előtti időkre emlékeztet, aranykornak tűnik („in illo tempore” – ahogyan Mircea Eliade mondja). „Aranyidők, ó régi nyár, / mikor harangszó lángolt / s a ficáncoló rézszámár / patáitól a lelegelt / vessző is kivirágzott” (P57). Ugyancsak aranykori kép, amellyel szembeállítja a romlott jelent: „A világ ingó, violaszín díszletei közt, / mint álmos, lusta madarak, / ifjúságod éhjelke kik felett köröz? / Kit vesz célba s mi végett, / midőn már nemcsak egy hiányzik, / de mind – kivéve téged?” (P 60). A magány elkeseredettségében azt hívja segítségül, akinek létét mindig kétségbe vonta, bár olyan cselekvésre szólítja fel, ami nem éppen isteni fenségű: „a társtalanságot / vidd ki, Uram, légy ma a kereszthuzat!” (P 75).

„valahány / jövő felé tartó nekirugaszkodás felér egy illúzióvesztéssel”

Ha Lászlóffy Csabának a jelenről alkotott képe ennyire visszataszító, sehol egy pislákoló fény a jövő felé – milyen lehet akkor ez a jövőkép? A *Konszolidációs szonett*nek mind a 14 sorát idéznem kell, hogy az indulatos kétségbeesést, erős szenvedést és a mindezek felidézésére alkalmas költői képeket ne kelljen prózába átültetnem.

Az idő esély vagy csak magyarázat?
összevissza fekvő s zagyváló század
felforrt gyomor – a hideg is kirázhat
kényszer híján a szív üresen lázad
csuklón a pengeél: eszelős vázlat
vér vagy csak közöny özöne ha rád fagy
minek nyomozni? valóság és látszat
le nem rombolt berlini falán áthat
a jövő roppant ürege (alázat
okádékillat tölti meg a házat?)
lerágott csontjai lelki tusáknak
sorstalanság végtagjai se rángnak
sehol könnyekkel itatott káprázat

az idő esély? – nincs rá magyarázat
(P 39)

Lászlóffy azt is látja, hogy a valamikor élt hősök nagy tettei nincsenek hatással a jövőre: „Nincs mit tenni, / az élet keze hamar kifárad, és a nagyok / áldozata már kezd kissé túl hosszú lenni. / Az ellopott jövő! Csak verseket hagyott ránk az idő, s a honorárium ma is: / csatakép s temetőkövek...” (P 73).

A korábban aranykort idéző harangszó (P 57) ebben a jórészt jövőképpel foglalkozó, annak múltbeli előzményeiről sem meglepődő, *Átörökített...* kötetben a rossz hírnöke: „S Isten híréért túlkalimpáló / harangok visszhangjával együtt / a kapaszkodó kéz, a kiakadt / nyakcsigolya rejtvénye és / az ember jó híre is odavész” (Á 76).

Az *Átörökített magány* című vers úgy indul, mint egy modern esztétikai elmélet, mint az Umberto Eco híres könyve, *A nyitott mű* nyomán világhírt szerzett gondolat: „A befejezetlenség szépsége, titokzatossága: a folytatásé.” Innen még lehetne felemelő, előrelendítő. De nem az. A folytatást ugyanis a költő a versben feltámadásként értelmezi, s mint ilyen, meggyőződéses materialistaként rögtön elveti, benne csak negatívumok lehetőségét látja. „Az inkarnáció artikulálatlan, neobarbár ízű kockázatai. A tévedhetőségek. Ki kit győz le / – vagy meg (?) – az átörökítésben: az újratanult üvöltések és / örök hiányt kitöltő csend közepette?” (Á 116) A lehetőségek közül választható a *vén zászlótartó* póza – a pózról mint nem igazi viselkedésmódról már esett szó –, vagy az örökségre pályázó életművész (Á 117). Lehetőség, ha nem is választható, de örökölt juss a *clochard*, a koldus sorsa, akinek egy romlott felvágott (feltehetőleg kitűrt) okozta baját az elsősegély „elhárította”, de életének menetét befolyásolni nem tudta. A „tétova alkaiozsi strófaművelőből” válhat aluljáró-üldözött, de lehet árulóból ünnepezt is, panteista haldoklóból éhségtől szédelgő egyetemista (Á 117). A világ kiszámíthatatlan, de sohasem jó. A közös, rossz jövőben az egyéni sorsnak sincsenek jobb kilátásai, különösen ha betegség sújtja. A *veszteségek kínja* vers a testi és lelki önmegfigyelés tökéletességéből, aprólékosságából állítja össze az elviselhetetlen életérzést (Á 119).

A költő hangulata – nyilvánvalóan a betegség fokától, tünetei elviselhetőségétől függően – változékony. A *veszteségek kínja* mellett születtek olyan versei is, amelyek, fenntartván a betegségtudatot, valamiféle felülemelkedő megkönnyebbülésről tanúskodnak, mintegy frivolan szenvedő *ascensió*ról: „Ami veszendő volt / belőlem, ledőlt, ledőlhetett végképp. (Ámde bármilyen / pocskul érezzem magam, légbe szállok mégis, hogy / az Öregistennek, ott fenn, madárcsőröktől sebzett ön- / érzettel is eszébe jussak; felhőkkel kitömött, hatalmas / homlokürege men nem tud átnézni Ő sem...”; „Száguldó égitest vagyok...” (Á 55).

A látomásos *ascensio* gondolata tovább vis: „Ha netán isteniek leszünk mi is majd (jöllehet gyűl a szenny), / mi fogja serkenteni vajon az éhkoppra ítélt képzeletet (?), / mely akárcsak az írocellákban görnyedező szerzetesek / – annyi kényszerű és fölösleges kitérő után is – / a szent megszállottak tökélyével kutat” (Á 122). A versgondolat a következő költeményben folytatódik: *A Teremtő Agy* további működéséről ad számot. A romló test és a megmaradó gondolat közt hányódó Lászlóffy számára különösen fontos, hogy a Teremtő Agy teremtményei fennmaradjanak. Érthető, hiszen az utókor számára is alkotó költő (Á 123). Ennek a gondolatnak nagyon szép variációja a *Prelüdben*: „Ezen az éjszakán, a kitalált végtelen túlpártján föl-fölriadva, légy (mondtam) az, aki nem lehettél” (Á 126). De készül, fájdalmasan készül a búcsúra, s a sötétebb hangulatokban

ismét az illúzió – kényszerképzet gondolata uralja a verset („minden friss hajtás csak illúzió”), mely már a kategorikus imperativusok kérdését is felveti: „De tudnod kell: mit kezdesz / gyerekkorod tízparancsolatával odaát / – vagy ideát” (Á 127). Hihetetlen erőfeszítéssel veti át magát ismét onnan – ide.

„kettéosztott egyszemélyiségem...”

A költő, aki életét amúgy is ellentétek között élte meg (láttuk végtelen vágyát, hogy a roncsolt testet tudata győzze le; hogy ott és itt között a lehető legtovább *itt* maradhasson), a külső világ kettéosztottságáról elmélkedő tudatát egy gyönyörű költői képpel jeleníti meg: „van-e egyáltalán nyugat? / (vagy csak kétes *kettős tudat?*) vadméznél édesebb / mert szellemmel fűszerezett / nyalánkságok után kutat...” (P 37). Szembeállítja a tiszta tudatot a torzulttal, amelyet a hatalommal azonosít: „Isten tudja, mióta, kudarcra – bukásra? – / kétértelmű közönyre ítélve a tiszta tudat, s tör / teljhatalomra a csonka. A torzság gőgöt okád...” (P 47).

És van egy pszichológiailag-fiziológiailag tökéletesre kimunkált leírása egy visszatérő álomról, amelyben önmaga leromlott mását látja egy karosszékből – az álmodott és az álmodó ugyanegy (P 25).

Ritka pillanat, amikor szépre-jóra tud emlékezni, és ezek az emlékek érzékileg érzékelhető szépségükben jelennek meg:

Ösztöneimben azért fölfakad
valami: én, aki omló fergeteg alatt
forró keblet öleltem annyiszor,
a szépség adósa vagyok! De mint a por,
ha rajtaüt a rohanó zápor,
felriadt tartományaimban mámor
önkívülete helyett csak darabokra
szagatatott gáta...

...

Hol a lélek? – egy rakás agyag áll itt;
ami semmi volt, tsak semmivé válik.

S ugyanannak a nagy versnek a folytatásában, Csokonai kedvelt mértékére, az aszklépiadészire váltva:

Kezdenek bomlani már részeim, illanó
kín és kéj olaja, máris a légbe száll.
Dögbálvány leszek – óh, ég!

(P 132)

Aki önmagában is kettősséget észlel, az érzékenyebb a világ kettősségeire is. E vers utolsó strófájában az ellentétes képek után a gondolatok dualitása következik:

Nyugvóhelyed füves apály vagy tűzhányókráter.
A fagyos föld alatt mi van? Hátha nincs is titok.
Örökös változásban (!) s mégis a régi módon
ismétlődik minden. Kinek az üdv, kinek a kárhozat?
– te megosztott emberiség.

A görögök dialektikája és a skolasztika *duplex veritas* elve mind együtt van ebben a filozófiaiilag megalapozott költészetben.

Kiemelt figyelem illeti a megfogalmazás bölcséleti síkja miatt az *Ahasvérus-balladát*. Minden mondata lapidáris, filozofikus megállapítás. A tér-idő összefüggés gondolatának képbe ültetése már a kezdő mondat: „A história üledékes kőzetutánzataiban / gyöngyözik valami.” Túl az utánzat-gondolaton, amelyről már szoltam, fel kell figyelnünk a históriának mint időbeli folyamatnak az üledékes kőzetutánzataira mint tárgyi, azaz térbeli megnyilvánulásaira. A második szakaszban: „béklyóban balga eszmék, bűnös szenvedélyek” nyerek el méltó erkölcsi büntetésüket, ami – néhány képi illusztráció után – elalélt „a vénséges rónasági éjszakákon” mint hűség vagy hűtlenség. A vers harmadik szakaszában ismét csak az utánzatok pusztulásáról olvashatunk, mert az igazi anyag, amelyet a dolgok alakítottak, „sosem számolja fel magát”. Az anyagi forma pusztulásával – „elpárolgó életenergiák” – „haszontalanság, ami még marad”. Az elpárolgó életenergiák azok a teremtoelvek, amelyek származhatnak a Teremtő Agytól, (az örök és átörökíthető) szellemtől, és ennek egyedi képviselőjétől, az embertől. Ezek elhalása az emberlakta Föld történetének vége Lászlóffy biblikus látomásában. „Agónia, vagy csak a kikopott láthatár.”

E ponton fordul egy olyan képileg ábrázolt fogalomhoz, amelyet feltehetőleg nemcsak a modern elméletek segítségével lehet értelmezni, de létezik olyan eset, amikor a modern szemlélet jobban közelíti a kérdéses tárgyat. Ilyen esetnek látom az emberi civilizáció eltűnésének ábrázolására alkotott képeket Lászlóffy alábbi versszakában:

Amputált zárandokhelyek, olvadozó
kontinensek jégzajlása, parttalan exodus.
Az emlékeknek reinkarnálódva sincs semmi esélyük
birtokba venni az üres teret.

Ember nélküli, élőlények nem lakta, halott táj. Csupa negatív tér-képzet. A francia tudós, Marcel Augé alkotott egy fogalmat, amelyet ő „non-lieux”-nek, ’nem-helyek’-nek mond. Ilyen az amputált zárandokhely, a parttalan exodus – az üres terek, amelyekben a reinkarnálódott emlékek – az emlékkép mint a valós létező módosult tudatállapota nem tud reinkarnálódni. Ezek mitikus, bibliai helyek – ’nem-helyek’ (Marcel Augé, *Non-lieux. Introduction à un anthropologie de la surmodernité*, Paris, Le Seuil, 1992. 155.) (P 21). Más formában is megtaláljuk ezt a fogalmat – Lászlóffy egyik versének címe: *Holt terek közhelyei* (P 107).

„nem gondolni a halálra: ez volt az első ’ars poeticám!’”

Meg kellett ezt egyszer fogalmaznia mint múltbéli elhatározást, mert együtt kell élnie a halál gondolatával – sőt: a fájdalommal, a félelemmel. Radnótival erősíti magát, beleszöve szavait a nosztalgiával induló és teljes rezignációba forduló versébe. Nemcsak szó szerinti idézései vannak – ezeket kurziválja –, de az egész versben Radnóti hangját hallani. A *tűnő* szó háromszoros ismétlése, megerősítve még két t-vel kezdődő szóval, a pattogó t hang vezetésével jut el a Radnóti-idézet melletti imperativushoz (*tiltás*). Az *À la recherche*-ben a „tűn-

döklőből” (a szép múlt!) lesznek az „eltűnt drága barátok” és a „Hová tűntek a bölcs borozások?”. Lászlóffynál a *Ha rám figyelsz*-ben ez a „tűnik” hangzik hangsúlyosan a verskezdeten. De ott van a *Sem emlék, sem varázslat* verscím maga is, meg a szövegében kezdetben a költőt karddal óvó angyal, aki a versvégre eltűnik – Lászlóffynál eleve csak *félelmetes* és nem védő, mert halálhozó. Radnótinak e tájék szülőházát jelent, Lászlóffynak „hazugságtól fulladozó hazát”, s máglyarakást, ami ha még nem is Radnóti köteteit égeti, évekkel később már azt is. Amit Radnótinak személytelen halálként kellett megélnie, Lászlóffynak személyes sorsként jutott: neki „férfikora észrevétlenül halálba fordul” (P 27).

Betegségtudatát fokozza a mellőzöttség érzése is. Ha saját teste nyújtana is némi feloldozást, a társadalom lesújt: „még ha tudtomra adja is velősen / az írók maszek szövetsége, hogy a babér- / koszorú másokat illet meg”, és „főlöleges kihívás minden kacérkodás a halállal”, és „előbb-utóbb a hősök is meg-lapulnak, / különösképp olyan időkben, amikor nem a fejsze / terít le, hanem a közöny” (P 67). A *Moszatzöld álom* színével a remény lehetőségét sugallja, ám az élők-élősködők színe a beteg számára nem elég vonzó. „A kifulladt vagy a nyálkás mákonyba / fojtott álom lehet ehhez hasonló, / az elaltató buborékok hátán.” S az öntudatos ébredés: „Akkor már inkább a / legkietlenebb fenyők vadonában / érjen halál (akármí), melynek ormát / az értelemre törő keselyű lesi” (Á 64–65). (Az értelemre Zeusz parancsára lecsapó keselyű ismét Prométheusz – Lászlóffy korábbi alteregója – örökös ellenfele.) Elméjében a halál sokféle vízióban mutatkozik: az iménti rezignáció mellett szép látomásai is vannak (bár rögtön megszorítással kezdi), de csak azért, hogy annál mélyebbre zuhanjon: „Kegyes halálnemről fecsegni kár – / egy ifjú szép metaforát talál: / *lányok ölen ájul a nyár / batisztba...* vagy találabb inkább: / batisztba ájuló halál. // Virul a kert (ha nem is épp Szezám)”; s a lehanyatló vég: „Kibírtad volt hecc, epézés, ukáz. / Hol tört babér, hol véraláfutás / díszelgett domborodva más- / világra nyílt homlokodon. Nincs / jobb megoldás vagy ráadás” (Á 72). Egy szép hasonlat segítségével kapaszkodik a végsőkéig: „Léptek, köhögések, az agónia jelei; / még megtart valami – megtartom magam itt / (egy kis nosztalgia, pár indulat-szó), / ahogyan egy tárgy az árnyékához ragaszkodik” (Á 107).

Érték és mérték – a klasszikus hagyomány

Metrumok cikluscím alá foglal egy *Középkori zsoltártéma (daktilusok)* című verset (Á 121). A dallamos, fülbemászó, lábdobbantó ritmus mintha felszabadítaná egy időre – de csak négy sor erejéig –, aztán, bár a ritmus marad, az oldottság elhangolódik, végül komorrá válik:

Szoknya szakad bár,
szélszabadon csak
élni: a Nap vár! –
boldogan ontsad
könnyeidet, ha
vágy tüze tör fel
morbid erővel –
(Félre, gyehenna!)

Az utolsó szakasz már a drága halottakat szólítja:

Drága halottak,
várjakok, ímhol
porlik a csontom
tisza magoknak,
s véretem ontom
pórusaimból.

A ritmus kétféle hangvételét a ritmus eredete magyarázhatja. A – ◡ ◡ – – rit-
musegység (neve a verstanban *adóniszi kólon*) eredetileg gyászdalok ritmusa
volt: az Adónisz nevű meghaló és feltámadó isten siratói dobogtak így:

Kálosz Adónisz...
Ó ton Adónin...

A szapphói strófa utolsó soraként Szapphó boldog, szerelmes énekeit vagy
éppen kesergő, bánatos vágyódásait zárta le. A ritmus szemantikáját Seneca
még ismerte: *Medea* című drámájában egy közel százsoros résznek adta ezt a
metrumot.

(Zenetörténész kollégáimmal vitáztam egyszer, hogy Beethoven VII. szim-
fóniájának II. tételében miért ez a ritmusa az ostinato basszusnak. Hogy a
tétel gyásztétel, efelől nem volt kétség, de hogy Beethoven ismerte-e a rit-
mus eredetét, ez erősen kérdéses. Én viszont azzal érveltem, hogy Beetho-
ven akkor élt és alkotott, amikor Winckelmann már fél évszázada megalkotta
a klasszicizmus esztétikáját, foglalkozott Platón műveivel, nyilvánvalóan
ismerte Platón zenei nézeteit. A Winckelmann megálmodta klasszicizmus
megengedhetette, hogy zeneművek antik metrumokat idézzenek, főként ha
tartalmilag illeszkednek a mű témájához, karakteréhez. Egyébként már Bach
is írt klasszikus metrumokra műveket: a d-moll zongoraverseny első tétele
egészében daktilikus.)

Ami viszont vitán felül áll, hogy Radnóti *Bájoslója* a harmadik sortól kezdve
adonizál, Dudás Kálmán *Ének a kertről* poémájának már a címében is adóni-
szi ritmus lüktet, és a hosszú vers végig ilyen ritmusú. Több ritmusemlék is
dobolhatott Lászlóffy fülében, ha a félig boldog, félig tragikus verset ebben a
formában alkotta meg.

Már esett szó az ember összetevőit, a lelket és az anyagot szembesítő
Végső alkalmatosságra írt versről. Most azt a szakaszt idézem, ahol mélyen az
anyagban gyökerező költő testnedveit felajánlja a földnek, bűneivel, indulatai-
val együtt, és utolsóként még működő agyát a sosem hitt Istennel állíttatja le:

Szívjon fel sok ezer gyökér –

most, hogy bűneimet visszaadom s velük
minden indulatom, már csak az agyam ketyeg:
zúzd szét hát közönyöddel,
Teremtő, ha te vagy a vég!
(P 132–133)

„odaát is reménykedni fogok / a klasszikus költői modell túlélésében”

Az ifjú éveiben, a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas évek modern, gyakran avantgárd törekvéseiben nagy részt vállaló Lászlóffy, ahogy magát egyik vers-címével később „vagáns költőnek” nyilvánítja (*Vagáns-krónika*, Á 29), soha nem felejt el, hogy a modernitás is csak akkor értékálló, ha őrzi a klasszikus költészet értékeit. Ezeket az értékeket megóvni a roncsoló hamisításoktól az értékörzés egyik útja, miközben tudomást kell szereznünk „a megszállott térmemóriás Zebu- / lonok százalmas ügyködéséről: minél spirituálisabb / hazugságokkal simítani el az agyakban (akár a tárgyak / körvonalait) a ‘historikus heccek’ következményeit” (Á 46). Legkönnyebben kimutatható klasszikus értéke: a *mérték*, elsősorban az antik strófák versformái. Az ókor nagyjai közt éli mindennapjait, társként szólítja őket a magányba: „Platónnak égre fagyó könnyei, / Szókratész szomorúsága vagyok” (P 133).

Nem a posztmodern lingvisztikus irodalomelmélet serkenti azokra a versekre, amelyekben kiemelt szerephez helyez szavakat – nem a „szó szüli a verset”, nem a szó „generálja a tartalmat”, hanem a költő él a mágikus szóismétlés lehetőségével, ha éppen világán, a szón keresztül éri bántás. A *Béke-Nobel-díjas szavak* (műfaja: *példázat*) elősorol mindent, amire a szó képes, pozitív és negatív irányultsággal és hatással egyaránt. Nem fölösleges itt a szóismétlés (a „szó” megismétlése), hiszen Lászlóffy tudja, hogy mindent a szavakon keresztül érünk el (P 122). Szilágyi Domokost idéző versében az „*értelem*” szó a főszereplő: már magában az első sorban kétszer fordul elő, a vers többi részében csupa olyan van, amely rímel az „*értelem*”-re, de van köztük értelmén túli fogalom is, a Szilágyi számára (is) olyan fontos szó: „szabadság” (Á 68).

Ha idéz valakitől, jegyzetben kirja a szerző nevét, olykor még a műcímet is: tudatosan nem él azzal a posztmodern nagyképűsködéssel, amely jegyzet nélkül emel be szövegeket, szövegtöredékeket, törmelékeket, „vendégszövegnek” nevezvén őket, a gesztus értelme: hadd lássa a nyájas olvasó, hogy a költő milyen művelt, ő pedig milyen ostoba. Lászlóffy tudja, hogy a világ összes művét nem lehet ismerni, tehát abszolút humánus eljárással informálja az olvasót. Neki magának könnyű a megfelelő idézetet saját szövegeihez megtalálni: mozgósított könyvtárat hordoz a fejében. Nem véletlenül sóhajt fel az *Obsitos elégiában*: „ugyan ki fog itt még / emlékezni a könyvtáradat kémlelő csendre s a klasszikusaid / kőszénnel fűtött nyugalomára...” (Á 198).

Ő maga megidézi klasszikusait versformákban: ír névhez köthető metrumokat (*glükóni versszak*, P 128; *szapphói strófa*, Á 120); a feltételezett első alkalmazójáról, egy Leó nevű középkori költőről elnevezett *leoninust*; Omár Khajjamról szép emlékversét rubáiban írja; Csokonait a halottas ágyán kedvenc ritmusával, a choriambus és anapestus kapcsolatával idézi fel (P 127).

Kedveli a nagyon zenei *szimultán ambroziánust*, amelyet hol ellenpontként használ (*Barbár te deum*, P 49), hol a nosztalgia merengő ringatózásának aláfestésére (*Őszi etüdök*, Á 74–75). Ír haikut a már említett rögeszméről (Á 62); fülében őrzi, tollával idézi a Weöresnek és Nemes Nagy Ágnesnek oly kedves adóniszi és choriambus kapcsolatát (– ◡ ◡ – – // – ◡ ◡ –, P 42); megkettőzi az adóniszit (*Song* 72; *Etüdök* – ‘58, II., P 76). És ír egy sajátos formát, amelyre több költő egymástól függetlenül talált rá: én *tükörszonettnek* nevezem, mert az első szonett utolsó sorával kezdődik a második szonett, és így tükörten-

gelyesen felelnek meg egymásnak. (*Sejtek szonettje*, P 76. Tandoritól, Simor Andrásról ismerek még ilyet, de különlegessége miatt nagyon ritka forma. Lászlóffyé annyiban tér el a másik kettőtől, hogy *monorímes*.)

A moderntől – nem a posztmoderntől! – veszi át a megszakítatlan mondat mint belső monológ technikáját, de kizárólag funkcionálisan alkalmazza az álom- és félálombéli állapot leírására, amelyben a képek úgy csúsznak egymásba, mint az őket megelevenítő szavak (Á 111). Vannak olyan képei, amelyeket korábbi irodalmi élmény generálhatott – ez mindig bizonyíthatatlan –, de ha a minta oly erős, mint esetünkben, egy feltételezést megengedhetünk. A *Beckett-apokrif* első darabjának kezdete: „Az ég nyílt és becsukódott – (P 138)”, amely kép tartalmilag is hasonlít egy Weöres-sorra, de építkezése, a két félmondat gondolatrítmusa még inkább rokonítja a *Harmadik szimfónia* (*Háromrészes ének*) kezdetével: „Kinyílik a táj, lehunyódik a táj”.

„életem lecsukott ajtaját ki nyitja fel?”

Minden emberben, de főként minden alkotóban fájdalmasan merül fel a kérdés: hagyok-e nyomot magam után? Lászlóffy az alcímben idézett formában teszi fel a valóban költői, mert megválaszolhatatlan kérdést. Van azonban valami, ami bizonyossággal megválaszolható. A műalkotás, amennyiben érték, feltétlenül megmarad. És Lászlóffy műve – egyetlen, hatalmas mű, amely még nem zárul le, csak gazdagodik az időben hozzáépülő újabb alkotásoktól – feltétlenül megmarad.

Egyetlen hatalmas mű – mondtam –, mert valóban: Lászlóffy nem egyes verseket ír, hanem életművet. Annyira homogén a gondolatvilága, annyira mindig önmaga, annyira nem lelhetők fel benne önellentmondások, sem a műből kikiabáló, hamis hangok, hogy egyetlen, összefüggő műként olvasom.

Az ikerkötetek bele is simulnak az életműanyagba, meg monolitiként ki is emelkednek belőle: kettejükét szorosabb szálak fűzik egymáshoz, mint a többi kötethez, bár visszautalásokat, átemelt motívumokat ezekben is találunk. A két-tőben rejlő megkülönböztetett egységesség a sajátos témának szól: a betegségben töltött életről, a halálról való gondolatokban megmerítkezésről. Az idézetek mellett látható betűjelzésekből (P a *Pókok a sebezhetőn*, Á az *Átörökített magány*) jól látható, hogy mindkét kötet minden témával foglalkozik, de a kötetjelző *betűk aránya* a két kötet között különböző: a *Pókok*... mintha inkább a költő gondolatainak társadalmi okairól, és általában a költőnek a társadalomba való beilleszkedéséről, világképéről adna láttelepet, míg az *Átörökített*... a megsebzett test és lélek kínjait, a magunkban hordozott pozitív és negatív adottságok átörökíthetőségét mint filozófiai-etikai kérdést járja körül, és hangsúlyos benne a kérdés: „ki nyitja fel?” Kinek hagyok örökséget, és mit hagyok örökül?

Ha a művek pillérgondolatait sorolom, ezt kapom: *hatalom, hazugság, hit, szabadság, magány, jövőkép, élet, halál*. S ha a két nagy mű ezekre a fő kérdéskörökre szerveződik, láttuk: az egyes versek is, sőt az egyes szavak-szóhasználatok is ezt teszik.

De – és itt következik a Lászlóffy-költészet eddig senki által meg nem figyelt sajátossága – az *egységekből építkezés, amely egységek nemcsak a versekre, a gondolatokra, a szavakra terjednek ki, hanem a hangokra is mint a hangulatot leginkább befolyásoló költői eszközökre*.

A legfeltűnőbb a hangok használatában az *alliterációk halmozása*. Ez azért kap különös jelentőséget, mert Lászlóffy *nem díszítő hajlamú* költő. Vannak gyönyörű képei („Élénkpiros bogyójú kontyvirág, / takard el azt is, ami nincs, de rág.” P 17; „felforrósodott szavaim mint vörös / belű körte vagy kásás naspolya / bozontos fejú üstökös vaktában / zuhanok feléd...” P 40), szépséges tájleírásai, de Lászlóffy elsősorban a gondolat tisztaságával, a szarkazmus kifent pengéjével, a teljes művelődéstörténetet birtokló tudásával emelkedik ki a mai lírából.

Természetesen nem tudok minden alliterációt felsorakoztatni. Ám az idegyűjtött, válogatott példaanyag mennyisége meggyőző lehet arra nézve, hogy Lászlóffynak fontosak a hangok, *fontos, hogy jelző és jelzett szó azonos hangon kezdődjék*, hogy *az egymással tartalmi viszonyba hozott szavak élén ugyanaz a hang álljon*. Mintha a hangazonosság közelebb hozná egymáshoz a szavakat, szorosabbra fűzné összefüggésüket. Ezek az összefüggések – ha jól meggondoljuk – mind a fentebb felsorolt főbb gondolati pillérek.

Nézzünk néhány példát: egy csilingelést, fémek összeütődését hallató magas cs hang, amelyet ellenpontosz egy mély, fenyegető z, ami még jobban kiemeli a cs magasságát: „Csak talmi csillogás volt, vagy kudarc; / s közben a zajló, zúgó sors, a harc (?) / iszapárban, csapda elől, csalók / közt csenevész elégtétel ha volt” (P 31). A kemény, zöngés, bilabiális zárhang, a b a kelletlenség, az erőszak jelenléte: „a boncterembe beráncigálva azt hajtogatod konokul, / hogy úgyis csak látszat-leletre bukkanhatunk!” (P 120). Ugyanígy: „Béklyóban balga eszmék, bűnös szenvedélyek” (P 21). A hangfestő d egy „verekedős” jelenetben: „démont döngető Dante” (P 112); a fuvallatok, a szél lebbenésének hangfestő hangjaként az f: „árnyék fut át felhevült halántékodon (...) és elnézve a fehér csempekályha fölött / annak fényét is mintha felleg vonná...” (P 111). A roppantás-törés hangját festő t: „Törött korsók töredékein taposol” (Á 114); a fogvicsorítva kínlódást aláfestő v: „A vers a végek virtusa, / a kifordíthatatlan valóság” (Á 118); ugyanígy kínlódik a következő versben: „örület határán velem / vergődő világ védtelen / pokolkincsét...” (Á 68). A költőt betegségében sokszor kerülgette, vagy el is érte a hányás, ennek hangfestője az undorítóvá tett szavakban az ny: „A nyíl – a nyelv, a nyál”, és tovább: „nyüvek játéka, körkörös / nyalakodása” (Á 75). Szinte magyarazza az iménti képet a rá következő: „a csorba száj mint ízlelő- / nyílás, s a nyelőcső rekedt / riasztó hangja” (itt az r hang világos kapcsolatot teremt a rekedt és a riasztó között, Á 75). Az í-t mintha már a nyelvén ízlelgetné is, száját széjjelhúzva: „tűnő ízek, izgalmas ingerek” (Á 55). Csokonai rokokó báját, könnyének hullását kíséri a már kimondáskor is ajakkerekítésre késztető gy: „gyöngyszemein lángra / gyúlva lebeg a gyönyör” – az l hivatott finoman megmozgatni a képet (P 127).

Az alliteráció erősített formája a *figura etymologica*: ez már nemcsak a szavak összetartozását jelzi, hanem egymásból keletkezését is. Gyakran használja Lászlóffy ezt is, mindig funkcionálisan; a haragtól sziszegve: „milyen szedett-vedett társaságban szorongnak”(P 12), ugyanígy alliteráció és figura etymologica együtt: „a megbánást hörögve színlelő fantomok színe előtt (...) A nyüzsgő, mert feltámadt tények szemében szemem- / szedett hazugságok / bevett szokások (...) amikor már nem érzi határait, mint a szétba...ott birodalomban” (P 121); szintén alliteráció és egy látszólagos figura etymologica együtt: „a kétszínűség is könnyen könnyeket csal ki” (P 66).

Az élet kríziseinek hangjai

Az idézhetetlenül sok alliterációból kiemelkedik két, egymással ellentétes tulajdonságú hang, mindkettő *gutturális* (torokhang): az egyik a *nagyon kemény, patogó zárhang*, a rövidre zártságra, lezárt cselekményre utaló *k*; a másik az ellentéte, a szintén *gutturális, de zöngétlen spiráns* (réshang), a *h*, amelynek időtartama a beszélő szándékától függ. A kettő olykor együtt szerepel, s hogy ez mennyire tervszerű, azt versben fedti fel, a vers címe: *Kísérletek az ábécé visszaszerzésére*: „Ma elhullattam néhány betűt, / holnap egy gyíkot látsz kúszni feléjük – / hall, lát (jobban, mint te), ha nem is érzi, /.../ hogy mennyi meleg és szenvedély / híján maradtál ...” (P 10). (Az itt megszólaló *m* hangnak a meleg felidézése a funkciója, de más helyzetben nem ilyen kiemelt szerepű.) Ha az élet egészét keríti körbe egy versben, legfőbb hangulati elemeit a *h* és a *k* hangok ellentétes jellegzetességei adják. A vers címe maga is egy életelegész, ezért halmoz benne más alliterációkat is. (*Amiképpen kint és bent törvény, formát keres mosoly s nagy tudományod*)

Látod-e, hó, a hullafoltokat?
Fáradt a föld, ne panaszkodj neki.
Időmalomból nem liszt-, már csak
koponyapor száll, pilinkézve
pilledten a teremtes kacatjaira.
A nagyvilágon kívül kíméletlenül
forog az óriás malomkerék s a vénák
falán megkövesedve, hol hazardr,
hol halandzsászó mítoszokban,
öröletlenül (örület!) hány tisztázatlan
szándék, tűszúrásnyi, krátermély sebet ejtő
tévedés, a törekvő tudat tépelődő,
tépett, semmivé szakított foszlánya
keveredik. Korán érkeztl; későn.
(Á 95)

A „*nosztalgia zsákutcájában*” az idő „ostromra emlékezik”, ami marad, az a *h* birodalma: „salak, zagyaság, szanaszét / hányt holmi, szennyáradat mosta / fércmű s hazugság-hulladék (...) pucér valóság, úr-hideg / hiányérzet, nincsen hova”, s ha „a mostoha / agyrémmel feleselgetsz néha”, legfőbb társai – ha nem is kellemesek – a kemény *k* hangok: „rajtad kívül ugyan mi véd, ha / kánikula vagy egy vad orkán / le-lecsúszik az ember néma / kobalttal kövezett torkán?” (P 77).

(Hogy itt az élet legszemélyesebb tényeiről van szó, az a posztmodern teóriát nem érdekli. Igaz, a szöveg se nagyon, hiszen abból ki kell lúgozni az életrajzot.)

E kettős polarizáltságú vers a ritkább. Vannak versek a *h* tartományban: „s a lebontott utcák házszámait / keresgélő szentek, haramiák. / A hó elolvad és marad a hiány” (P 116). Ha a *póz* a *h*-val jelenítődik meg, a szöveg a halál előli menekülés vágya: „A nevetséges / hiszékeny? / póz és a természetes közti / üvöltéseket vagy a hallgatás halálfutamait?” (P 120). „Einstein hajótörést hallucináló időroncsai”; „a halál röhögésére / a megbánást hörögve színlelő fantomok színe előtt? / Plakátokon a hazardr hősiesség: hadisarc! – (...) szemenszedett hazugságok”; és a versvégen: „A költő képzelete viszont: romolhatatlan.

Feltéve hogyha *félíg halhatatlanul* is bírja a hajsztát” (P 120–121). „Mit hajít ma eléd a kéz? / Koncot vagyeledelt – gyanús, / hamis rajta a hártya is; / képzeld magad elé őt: // hazugsága vigasztaló” (P 128).

A *Pókok* kötet első versének hangütése: „fél élet ráment a hiszékenységre / s a hazugságra a másik fele (...) higgadt korrekciók esélye / csak halandó – a halál sose hazárd” (P 8). Gyakran kerít *h* hangulatot a hatalom köré, tudván, hogy a hatalom halált képes osztani: „terhes lett volna hallgatni, ha vérvíz / keveredett el nyálakkal s habozva mondták volna, nem felfújva habosra / a hatalom harsány ígéit?” (A vers címe: *Hárfaének!!!* Sz. E., Á 44) Nietzsche rozsdás nyelvéről szólván – jellemzően szótagszintig bontja le –, érzelmeit hamisaknak ítélve a nyáladzást megképző *ny-* szavakkal méltatja (nyüzsgő szavak, nyáladzó száj), és magát az érzést komolyan venni nem tudja, a hamisságok között tartja számon: „vékonyodó halántékon vagy a világítótorony alatt”; „a hűtlenségtől hőkölő idő iróniája”; „Halálba hanyatló arcok foszlott gobelinjei – / hány gondolatra nincsen bűnbocsánat” – majd magához fordul: „(te ne tudnád: két hamis / esküt, hazugságot elválasztó küszöb)? A célhoz érés illúziója / balga álom.” S a József Attilá-s gesztus („No de hát ne búsuljatok” a címben: „Azért túl könnyen ne adjátok meg magatokat”) (Á 51). Az önmegadáson való felülkerekedés – Nietzsche apropójából – a *h-k* halmozásával, elhárító gesztussal, a hangok szintjén mint a vers legkisebb alkotóelemén keresztül történik.

Egy-egy nem jelzésértékűnek szánt *h-s* alliterációs sor elkápráztat szépségével: „holdfényben habzó patak” (P 41), de gyakrabban törnek elő a halál-hangulatot hozó sorok: „Ha panteista hangulatból haldoklásba hőköl, / éhségtől szédelegve, a Pascal-kurzust hallgató: / az aggódásnál már csak a halálotok után is hallható(!) / idő *mértéke viszonylagosabb*” (Á 117).

Az életének nagy részét zenében gyönyörködéssel töltő Lászlóffy számtalanszor él zenei asszociációkkal. Talán nem véletlen, hogy a *Holdfény-szonáta* ihlette meg:

...rám tört a kérlelhetetlen vihar.
A húsba hasító éhség; vagy csak a hiány.
Aztán a hűvös esti ég...
(P 117)

Beethoven *Hatodik szimfóniáját* is így hallgatja: „ott marad az a-moll börtönében a hatodik szim- / fónia – s teljesen hihető, hogy a nagy lebegő kezdet / után tragikus nyöszörgéssel zárul mégis minden!” (Á 110). A költő az emberi élet, saját élete sorsát éli meg a műben.

Rövidebb, *h-s* alliterációs kapcsolatteremtései közül csak néhányat: „Hallottnak hitt hangokból feltörő hit” (P 119); „Hűsét érzem, mint hús a kardvasét” (P 121); „hazugságtól fulladozó haza” (P 27); *Hármas holtág* (Á 117); „hatalmas homloküregem” (Á 55). És néhány példa arra, hogy milyen lényeges jelentést tulajdonít a *h* hangnak:

az illúzió „összkomfortos” mellék-
hatása hányingert sug agyvelőd
/hátra/hanyatló jobb féltekéjébe –

mindkettőbe. Hamvas órák egymásra
emlékező hús-ege és hűsége
angolosan vonult el-hallgatásba
(nem túl fagyosba). Legfőbb bölcsessége
e viszonynak: mint viszolyogatott
huzat, levegőváltozás esélye...

(P 55)

„A hű igék / elpártoltak tőlem. Hülyére kiabálja / magát a csökött (a túl lezser?)
ÉN (na és!) –” és két sorral lejjebb a a *h*-k és a *k*-k valóban torokszorító egy-
másmellettisége: „ezt gondolják / a gének (vagy csak ez a ‘hamiskulcs-éneknyi’
/ torokkaparászás). Feketelyuk, más semmi” (Á 84).

Hangok a végleten

Mi szól? Hogyan szól?

„a Neander-völgyi ész / bár átütne a zsigereken: ezt gondolják / a gének
(vagy csak ez a ‘hamiskulcs – éneknyi’ torokkaparászás” (Á 84). A hamis-
kulcs-ének is beszédes: a zenében élő költő betegségében csak hamisan tud
énekelni. Mert kapar a torka. Két *k*-val. Másutt: hányások, halk hisztéria. Meg
kell hallani, mit és hogyan beszél a költő a betegségről, ami – öntudatos és
önkritikus, teljes lényét vállaló humanista ember lévén – nem lehet tabutéma.
S ha nem írja is le az orvosi kórismét, az árulkodó tünetek ott vannak a köte-
tekben. A *h* kiemelt szerepét láttuk – teljes magyarázatát az ellentét-hanggal,
a *k*-val kapjuk meg: „puha álom / és érdes árnyékú önkívület / közt kallódsz,
a kivilágított / időtlenséghez mérve sorsodat...” (P 118). A kemény *k* koppaná-
sa a legteljesebb ellentétben van a leheletkönnyű *h*-val. Kiejtésének élménye
heves és megrázó: „mi véd, ha / kánikula vagy egy vad orkán / le-lecsúszik az
ember néma, / kobalttal kikövezett torkán?” (P 77).

És *k*-val jeleníti meg beszédképtelenségét:
Iszonyatos hang érdes, kénes, kóros
színezetű. A képzeletet is megkaparó,
igaz, de képtelen vagyok cinkosságot
vállalni vele. Nem könnyed, valcerező
hang (habár szekrénybe zárt vinnyogásra,
vakkantásra sem lenne hozzád méltó).
Ziháló, becsapva önmagát is. A falka
vicsorgását kihívó – vacogtató, rekedt
krákogás...

(P 91)

A rettenet folyamatos, hosszan tartó. Talán az segít, ha ír róla.

nem lángnyelvekkel csak anya-
nyelvvel s új születéssel
kerestünk kiutat
kiáltozva fel-felköhögünk

ha fullasztott
az elégett salak
(P 38)

és hozzátesz egy sort, ami emberi tartását bizonyítja: a legbetegebb körülményeket a társadalom betegségeihez, hazugságaihoz hasonlítja:

mint demagóg szavak

Állapotát nála pontosabban senki nem írhatja le, s a leírásban ott van az általam kiemelt két hang:

Krákoghatsz, suttogásra foghatod
hangod maradékát, s blőd álmok
túntén magadból kiadhatod
a slájmot:
az eszményinél képlékenyebb,
sebezhetőbb maradsz.
(P 99)

(A sebezhető egyben – mint arról már esett szó – magyarázat a kötetcímre is.)

Lágy, *h*-val fuvalló sorokkal indul, de elsötétül az *á* hangoktól és ugatóvá válik a *k*-któl az egyik vers:

Hullámkarok közt, nézd csak, ölelné magához
a mély víz, ám ő csak a fickándozó halakat
lesi. Fekete szárnyával-árnyával betakarja
áldozatát. Ki vagy te és ki adta neked e
nevet? Kárókatona! kormorán! Ízlelgetem,
s beleképzelek játékos, bűnös jelentést és
hangulatot.

Majd sok *á* és sok *k* következik, míg el nem jut a vers lényegéhez: „kegyetlen-séget takar” (Á 71).

A költő hangulata – mint láttuk – sokféle világi, társadalmi okból is komor. Kultúrpeessimizmusában kaparásznak a *k* hangok, és nemcsak szóélen, hanem a szavak belsejében is: „Konvenciókkal birkózik a nyelv, márványszobrokat / kerülget, szerteszaladnak a gondolatok: bekalandozni a / spekulációk újabb korszakait (olykor ez kimondhatatlan zűr- / zavart okoz); tódulnak a *Vonzásokra* és *választásokra* köpő, / tülekedő szerencsejáték-janicsárok (...) kiapadt könnyek; ugyan ki fog itt még / emlékezni a könyvtáradat kémlelő csendre s a klasszikusaid / köszénnel fűtött nyugalomára, bár a vidám kibicek kórusából?” (Á 98).

Együtt a *k* és a *h* egy középkori himnuszban, amely a magasztos dicséretből a vers végére haláltánccá fajul, egyértelműen a *k* dominanciája alatt:

Kápolnafalra, klastromi
kőre vetített aggkori

képzelmek – harmóniát
hazudó végső csonkaság!
Kényszerű vezeklés-adag;
rejtett ígéretek alatt
behorpadt mellkas hidegen
tartósított hite...
S az utolsó szakasz *vadomorija*:
Mergingó erkölcs; muzsika
sugárzik szét, tán így ígéz
a végső megsemmisülés(?):
...
ott, ahol már untig elég
a hús mögötti tartalék.
(P 44–45)

A végső kétségbeesés *k* hangjait új hang kíséri: a földről távozás lebbenését hallhatóvá tévő *l*:

Kezdenek bomlani már részeim, illanó
kín és kéj olaja, máris a légtérbe száll.
Dögbálvány leszek – óh, ég!
Jaj, csak lángra ne gyújtsa a

füstárnyék-derekú, vércseszemű lidérc
meggyúlt könnyeim...
(P 132)

A költő – mit tehet más? Versbe foglalja betegségének legkínzóbb tüneteit, a beszédre képtelenséget, a hangok kiejtésének nehézségét. Ezek a leírások a kemény *k* hangok „károgása, krákogása” felhasználásával öltönek hangzó tesset. A vele szembeállított *h* feltehetőleg a könnyebb hangadás lehetőségét adja a költőnek, hiszen a *h* kiejtéséhez nem kell a hangszálakat rezgetetni. A *h*: egy lehelet, egy suttogás. Néhány nyelvben csak írásban jelölik a *h*-t: néma, nem hangzó része a nyelvkészletnek (olasz, francia). Feltehetőleg ez a sóhajszerű hang kevésbé erőltette meg a beteget, mint az éppen a torokban lévő hangszálak erőltetésével képzett *k*. A *h*: megkönnyebbülés, de egyben redukálódott képesség, ami vezethet a teljes elnémuláshoz, a lélek kileheléséhez. Vidámnak tehát a *h*-t sem mondhatjuk.

A Lászlóffy-univerzum olyan elemekből épül, amelyeknek a legkisebb elemei, a hangok, ugyanazt mondják, mint a nagyobb összetevők, a szavak, szókapcsolatok, mondatok, gondolatok, versek. A külső világ veszélyeztetettségéről, a humánus háttérbe szorulásáról és a költő magánéletének felborulásáról, a halállal való folytonos küzdelméről tudósítanak. Rész és egész homogén egységet alkot: tartományban, hangulatban, a művek megformáltságában.

Ritka, hatalmas teljesítmény. Ritka élményt nyújtó olvasmány. Megpróbáltam a lezárt ajtót kinyitni, felfedni a művet a jelennek és az utókornak.

Lászlóffy Csaba
Iphigénie szerelme
(Drámajáték Gerard Walschap regénye alapján)

Szereplők

JAN HOUTEKIET
IPHIGÉNIE
D'HURLEMONT GRÓF
NARD BAERT
LIEN
KAR
PAP
LIZA
EGY PARASZT
MÁSİK PARASZT
I. FALUSI FRUSKA
II. FALUSI FRUSKA
KÁDÁR
VIZSGÁLÓBÍRÓ
INTÉZŐ
ÚJ FELESEG
POORT
LEIS
FIATAL PARASZTMENYECSKE
BUSSCHOPS
Az ifjú gróf; újoncok

*Történik Flandriában, Depsben,
pontosan meg nem határozható időben.*

ELSŐ RÉSZ

1. (Vadászlesen)

JAN HOUTEKIET Folyton óbégattok, kiabáltok... utóbb már kórusban. Ki ne tudná, hogy könnyen elvakantjátok magatokat mindenre... hogy különc ember! Hogy erőszakos vagyok, meg hogy nem vetem meg a fehérmépeket! – De bezzeg nem restellitek megnyalni utána jötevőtök kezét. Habár nem is én volnék a gazda...

(Hallgatózik; füléhez tartja tenyerét, mint a nagyothallók.)

Megint itt ólálkodik.

(Lehajol, nagy üstökét a bozótosba rejtve.)

A háttérből hangok, kórusban: Gaz elől gaz takarja.)

JAN H. Nem először ma... Kérdeztek már valakitől, aki úgymond jól értesültnek számít, hogy ki légyen ökelme, és honnan pottyant ide közénk? Jobban mondvá: fölénk! Ez a jövevény francia elherdálta a saját meg a két felesége vagyonát... no meg az asszonyok családtagjaiét, akik segítették mindig talpra állni.

Ti persze ezt mind tudjátok. De azért hagynátok... még hogyha csak játszik is velünk. *(Kemény, kihívó hangnemben.)* Most meg holtrészegen engem hajkurász!

EGY PARASZT Meg kell adni, a franc gróf úr kicsapongó fajta!... Még börtönben is ült.

(Csend.)

JAN H. *(félrevonulva, magában fortyog)* De ha valaki, mondjuk, mégis másként fogadja a kihívást, mint ők? Az világos, hogy meghibbant...

Én vagyok – ki más *(a mellére bök hüvelykujjával)*, ha nem Houtekiet – az intrikus, a bajkeverő!... S még azt állítják, hogy az ő szívükben lakozik a keresztényi jóság. *(Megtörli kézfejevel a bajsztát.)* A megbocsátás.

(D'Hurlemont tűnik fel; egykedvűen néz körül, majd mint aki valami vadat les: céloz, s hirtelen elsüti fegyverét.)

JAN H. *(felbukkant a bozótosból, s a kezével int. Közben önmagát hergelve, fojtott morfondírozással)* Egy eltékozolt birodalmi tartományból egy csekély darabka... ez, ami a miénk... Azt mertem képzelni, hogy mi, egyelőre, egy darabban, tömbben fogjuk átvészelní a nehezét.

(A grófhöz közelítve, most hevesebb kézmozdulattal jelzi, hogy tűnjön el innen.)

D'HURLEMONT GRÓF Még csak az hiányzott, hogy egy ilyen paraszt kiadagolja nekem az egyetlen szórakozást ebben az átkozott lyukban!...

(Újabb lövés.)

JAN H. *(lehet, hogy hallotta a dölyfös szóáradatot, vagy legalábbis kiérezte belőle a gróf fölényeskedését; magabiztosan kiáltja el magát)* Takarodni! Kuss!... *(Maga elé.)* Az ilyen csak elzavarja a vadat.

(A gróf nem tágit, tovább lövöldöz, olyasmire is, ami Houtekiet irányába futott. A sörét Jantól pár méterre süvít el. Így a viszályt e kihívás tovább szította. Egymás nyelvét sem értik, s ez még jobban felingerli őket. Jan elállja a gróf útját a vízfolyásnál. Az meg őrjöngve üvölt – igencsak öblös hangja van.)

D'HURLEMONT GRÓF Hogy merészel bárki az utamba állni, s megakadályozni, hogy továbbmenjek, nom de Dieu!...

(Taszigálja a másikat, mintha egyenesen őrajta keresztül akarná folytatni útját. A puskacsövet Jan mellének szegezve, mint aki még a kezével sem óhajtja érinteni a tuskó parasztját. Ez már több a soknál. Mindössze négy rántás, s a fegyver kiesik a gróf kezéből, messzire repül. Ámde még mindig nem adja fel. Egy fél fejjel magasabb Jannál, tajtékozva torkon is ragadja, hogy móresre tanítsa – „Sale paysan!” – a mocskos parasztját... Houtekiet azonban lefejtí a kezét, mely mintha teljesen erőtlen lenne. Vagy mégse? Dühödten állon vágja Jant – Marseille-ben jó néhány éve hírhedt volt erről az ütéséről –, aki megszédül, vagy a harag teszi (!)... a másik pillanatban már könnyedén kapja föl ellenfelét a földről. D'Hurlemont tarkójával teljes erőből nekivágódik a kemény fatönknek.)

KAR

Lágy eső ezüstözte be köpenyét,
nadrágját, a ló sörényét...
Ég a lámpa késő este.

(Jan leoldja az elkábult gróf tölténytárát, s elveszi tőle a fegyvert. Majd megvonja a vállát, s már megy is tovább megbékélt lélekkel.)

KAR

Messziről látni a sárga ablakokat s
a fogadóst.
Kopogó léptek, álombeli képek...
a serpenyőben fortyogó sonka illata.

(Néhány paraszt, körülötte settenkedik, elismerő bólogatással vagy ravaszul kacskintva Jan felé.)

JAN H. *(bosszúságot tettetve, bőszi óriáslépésekkel hagyja faképé-*

nél őket) Miféle ország ez... s még meddig? Előbb-utóbb úgyis szétesik, mint egy beteg test, apró-nagyobb, haszontalan sejtekre. *(Visszafordul, összevont szemöldökével riasztva együgyű, félénk, de kalandra éhes társait.)* Tompa eszű brancs... Csak a kinkeserves lapulásban „virtuózokodók”. A hanyatt-homlok iszkolásban.

2. (Az ármány)

D'HURLEMONT GRÓF Hogy vedhetném meg a lányomat, a halál bosszúálló angyalaival a nyakamban, ha egyszer feleségül vettem egy parvenü perszonát!

I. FALUSI FRUSKA Pár nappal ezelőtt még a szeretkező párocskákra lesekdedett. *(Hangos kacagás.)*

PAP Az előbb még olyan szemérmesen pihegtek, akár egy illedelmes apácacsapat!

II. FALUSI FRUSKA Csak úgy odabicc-centett nekünk az uraság. *(Újabb hahota.)*

PAP Az urak túl sokat képzel(eg)nek a parasztok szerelméről, mármint hogy az aljanép viselkedését pusztán az állati ösztönök határozzák meg(!) –; a paraszti vágy, persze, nem mesterségesen szított, hanem nyugodt, boldog és magától értetődő.

FALUSI FRUSKÁK Annál ravaszabb a gróf úr, elviccelődött velünk egy kicsit...

Mint valami kalandra éhes kandúr.

PAP A világi kalandor pózában sikere is lehetett...

Jan Houtekiet persze nem volt akkor jelen.

II. FRUSKA Mókásan beszéli a flamandot...

I. FRUSKA *(incselkedő hangon, de nem kihívóan)* Ehhez mit szólna vajon a mindenhez értő Houtekiet?

(A kellemes, illatos férfi félórácskáját Liza zavarja meg váratlanul, s kereső, felhajtó szajhatermészetével, villámgyorsan veszélyes játékba sodorja az elegáns világfit.)

LIZA *(maga elé)* Úristen. Micsoda férfi!... Ha még táncra is perdülünk, és ő lesz a párom.

KAR *(csipkelődő hangon)*

Három pendely, négy pendely, fuss, jön a tömeghenger!

(Liza pajkosan elkapja a gróf kezét, magára vonja a férfi figyelmét. A többiek meg se moccannak, mukkanás nélkül nézik: hadd kacérkodjék az urasággal!)

LIZA Úgy hallottam, Jan Houtekietről folyt a társalgás. Nincs szerencsém jelen pillanatban hízelgő képet festeni róla, Mohó fajtalanságában felfoghatatlan jelenség. Saját mocs-kával tesz bennünket, a szerencsétleneket, viselőssé. A csőcselék álmélkodva csodálja. Bálványozzák is nyilván, azok, kiknek szerencsájuk van hasznot húzva meghúzódni az „ezermester” árnyékában. Aki, ezer szerencse, nem nagy beszédű valaki. Ám a csöpögő, zafos dicsegetekre utóbb kifinomult a füle. Mivel az ömlengés nem esetem (ha nem is épp restelkedve, de bizalmasabb hangütéssel), s meglehetősen szabad szájú vagyok, engem is dobott. Jóllehet azelőtt ő volt rám féltékeny.

GRÓF *(bátran mustrálgatja Lizát)* Talán csak nem holmi szerecsen királynak érzi magát ez a vaddisznó?!

KAR *(mint a görög sorstragédiák hangulatkeltése előtt, a sejtelmességet kissé túljátszva)*

Szegény gróf, honnan sejthette volna ekkor még, hogy már ezzel haragra gerjeszti a depsi fehércselédek különös „háremében” vad férfiúi előjogaival szabadon latorkodót?!

(Jan színre lépve, a háttérből figyelőket.)

LIZA *(túlzott őszinteségét, szubjektív sérelmét kissé visszafogva)* Mintha Jan lenne itt az egyedüli férfi, túl sokat képzelt magáról... S így meglehetősen túlzásba vitte a csereberét, ami nem hiszem, hogy keresztényi erénynek számít. Tévednék?

GRÓF Ó, bizonyára nem túloz. *(Keresi a megfelelő szót.)* Az „illetőről” lerí, hogy meglehetősen hátul állt, midőn a jó ízlést osztogatták... amellet hogy hölgyek társaságában hiányzik a kellő modora... *(Bóknak szánja.)* Szabad remélnem beleegyezését, hogy uzsonna előtt sétára elkísérem?...

(Liza készségesnek mutatkozik. Jan viszont rajtuk üt.)

I. FALUSI FRUSKA *(kárörvendően)*

Egy ilyen nemesembernek messze földön kapcsolatai vannak – pénze és hatalma!...

II. FALUSI FRUSKA Ügyesebb is, nemcsak szemrevalóbb a te erdő-örödnél, akit Jan féltékenységből ijesztett el a múltkoriban a közeledből – ugye, Lizácska?

EGY PARASZT A gróffal szemben Jan ugyan mit merne tenni... *(Sokat sejtetően.)* De a játszmának még nincs vége, ne feledjétek!

MÁSIK PARASZT *(bólogatva fiatalabb társa szavaira)* Ha zsarolni próbálná Lizát, hát az uraság megvédi, s azután már maga Liza diktálhatja

a feltételeket Houtekiettel szemben.

(Jan azonban lefejtí Lizát a grófról, s „Mars haza!” felkiáltással bekergeti az elképedt öreg gavallért a bozótosba. D’Hurlemont megalázottan szedi a lábát. A bikaerejű H.-val szemben mást nem tehet; különben egymagában a sötétben teljesen tehetetlenné, kiszolgáltatottá válna.)

3. (Iphigénie)

EGY PARASZT *(elfojt egy ásítást)*

Olyan üres nap ez is.

Bőfögés fogja el az embert.

MÁSIK PARASZT Kít meg hányinger... Pedig a kocsma még ki se nyitott.

IPHIGÉNIE Nard megveti az italt – nem úgy, mint a D’Hurlemont-ok; az udvarias kocsmái kiszolgálásban viszont nincs nála serényebb. A papa erre bázíroz mindent – az általa szorgalmazott jegyváltásmat is a mielőbbi meggazdagodásunkat ígérő Narddal, aki a fogadó istállóit is tisztában tartja.

(Nyújtózkodva; nem buja cirmosállat-kelletés ez,

csak ébredés utáni vágyakozása egy fiatal női testnek.)

Kitelik az időmből meglesni az érkező postakocsikat.

A kastélyban annak idején hajnali álmunkat nem verte fel a láрма...

Egyszóval, nem kéjútazás itt az élet.

(Hosszabb csend.)

EGY PARASZT Nard Baert már talpon van.

Nem kunszt, de ő az, aki a semmiből is pénzt csinál.

MÁSIK PARASZT *(untig évődő hangon, rosszmájúsággal)*

Csak azt nem tudja ez a Nard, távollétében nyilván, hogy kit fektetnek az úri hálószoza matracára.

EGY PARASZT S hát Jan! Kulizott ő eleget, miértünk is. Többre is vihette volna... ámde annyi fehérnép, no meg gyermekáldás után?

MÁSIK PARASZT Szám szerint: tizenhat!

EGY PARASZT Legyünk megértők, ha már az ő erős testébe is gyarlóság szorult.

El kell fogadni, hogy Jan Houtekiet másmilyen.

PAP *(kétértelmű „ráolvasás” ez)*

„Mert áron vétettetek meg, dicsőséket az Urat

a ti testetekben és lelketekben, amelyek az Istenéi.”

Ez áll a katekizmusban.

(Bölcs tanulságnak szánja.)

Így van ez, mihelyt botrány vagy tragédia keresztezi a boldogság-esélyt.

(Jan közben d’Hurlemont-ékhoz siet. Teljes ura önmagának, irigykedve bámulják.)

MÁSIK PARASZT Nézzétek csak most is.

LIZA *(jön; rosszaló pillantással, foghegyről)* Jant még soha nem látta izgatottnak senki.

JAN H. *(kezében nyulat tart)* Nem sokkal múlt dél. Rettenthetetlen szerencsém megsúgta, hogy a gróf odafenn sziesztázik. Felesége, látom, idelenn egy öblös fotelban szundikál... A lányok közül csak Iphigénie-t, a legidősebbet látni, de hát épp vele akarok beszélni. *(Mosolyogva kínálja Iphigénie-nek megvételtre a nyulat.)* Szinte ingyen adom... *(Dús szakállába morogva csak.)*

KAR

Ó, milyen kedves tud lenni Jan,
és milyen mosolygós a lány vi-
szonzásképpen...

I. FALUSI FRUSKA Nem is tudja még,
tényleg, mi tetszik neki ebben a
sötét gladiátorban...

Semmi olyan, amit képes lenne
megnevezni.

II. FALUSI FRUSKA S érzi mégis,
hogy hirtelen elpirult.

IPHIGÉNIE Vásárolhatnék a mama
tudta nélkül is; de azért megmu-
tatom neki, várjon.

*(Kiveszi a férfi kezéből a nyulat, s be-
szalad vele.)*

ÚJ FELESÉG Jó ötlet... S ez a vad-
orzó meg is nyúzza, ugye? *(Kissé
gyanakvó pillantással néz nevelt
leánya után.)*

IPHIGÉNIE *(Janhoz)* Qu'est-ce que
vous faites? Mit csinál?

*(Meglepődve mosolyog, midőn fel-
emelt karja alatt a férfi nagy keze
gyengéden megérinti... Nem tud elő-
le menekülni. Meg sem próbálja.)*

IPHIGÉNIE *(figyelmeztetően)* Atten-
tion!...

*(A figyelmeztetés valójában csak a
bejárat magasságára vonatkozik, ne-
hogy megüsse magát a jövevény.*

*Miközben a lány már egy halom szé-
nán, a lovak ételadagján heverészik,
Jan rendületlen nyugalommal nyúzza
a nyulat. Mikor a bundát áthúzza
az állat fején, az egyetlen nehezebb
műveletnél, mely némi figyelmet kö-
vetel, látja, hogy a lány eddig tágra
meresztett szeme, mely addig élet-
telenül tapadt a padlásra, most szelí-
den-álmatagon őt bámulja...*

*A férfiban feltámad a vágy; lehajol,
hogy megcsókolja.*

*Amire Iphigénie végül mégis ellenáll-
na, már késő.*

*Bénultan, falfehéren hanyatlik hátra,
ajka nedvesen, lágyan szétnyílik.*

*Jan kábultan csókolja a hosszú, fehér
fogakat.)*

4. (Lien)

I. FALUSI FRUSKA Lien öle lány volt,
termékenysége rendszeres,
akár a föld meg az évszakok.

II. FALUSI FRUSKA Még beláthatatlanul
sok évig
mehetett volna mindez ugyanúgy
tovább,
zökkenő nélkül.

LIEN Persze olykor egy kis panasz-
kodás a házon kívül, de erről Jan-
nak nem volt tudomása. A gyer-
mekei anyjáról idegenekkel, pláne
fehércselédekkel, szóba sem állt...

(Liza sétál el a Janék háza előtt.)

LIZA *(kedélyeskedő iróniával)* Lien
különös gondolatai *(beles a be-
függönyözött ablakon),* miszerint
Jan is olyan, mint ő, együgyű naiv-
ságok.

LIEN Azok a trágár szavak, melyeket
használ, nahát abból elég... de
aztán ez minden. *(Kitörli szemé-
ből a könnyet.)* Egy kis sírás vagy
óbéogatás után eddig úgy-ahogy,
de sikerült megvigasztalnom ma-
gamat. Hiszen Jan kétségbevon-
hatatlan ösztönérzékevel, „kivá-
lasztottságával” nemegyszer meg-
győződött róla, hogy minden értem
épül itt, az ő keze által. A házba,
az udvarba nem hozott másikat.
Itt csak velem szeretkezett igazán.
(Szípgöngyű fújja ki az orrát.) Most
meg idehoz valakit, hogy annyi
esztendő után csak úgy trónfosz-
tottá tegyen!... Vad ellenállásba

lendültem hirtelen, büntetni akartam, a vágyamat önmegtartóztatón visszafogva, elszántan – s annál dühöttebben, hogy ráébredtem: tehetetlen vagyok vele szemben. *(Elbőgi magát.)* Nincs más fegyverem...

(Kint vihar dúl. Lien hajléka hirtelen pár pillanatra sötétségbe borul.)

KAR

Az igazság? Viszonylagos.
Némelykor minden utat feléget
minden mámoros érzést,
ölelést eloroz.

LIEN *(a tükör előtt – villámlások fényénél látni csupán –, hosszú hajfonatával bajlódik, nem sikerül kontyba fognia; kócos haját tépi a fésű)* Mihelyt Jan dühkitörése lecsillapult, jót derült rajtam, hogy: ugyan mit képzelsz be magának Lien?... Fel sem fogta a helyzet halálos komolyságát.

LIZA Lien egy percig elköltözést emlegetett, de azóta még csak ismételni sem meri, mert biztos benne, hogy akkor mindent elveszítene. *(Viszolygásába fojtott gyűlölet vegyül.)* Mert Jan Houtekiet még soha semmitől nem riadt vissza!

(A kapadohányt vékonyka papírba sodorva, közben bagóra gyújt.)

LIZA A fekete asszonykával tért haza, az csak kullogott utána megadóan. A balga juhász orra elől hozta el... *(Dohányszemcséket köpködve.)* Ugyan hová mehetne a faluban más fedél alá! Nem csoda, hogy újraéledt a lázongás Lienben, nekivadult; mintha korábban nem tapasztalta volna meg, milyen kemények Jan ütései. Sikoltozni kezdett a férfi keze között, hogy engedje el, mert magától is elmegy!... És el is ment.

De Jan oda se figyelt akkor még. Lien dagadt képpel elhagyta a házat, ő meg fűrészelés közben a markába köpött.

JAN H. *(hangja)* Úgyis visszajön.

LIZA Én Lien megbízásából szemmel tartottam a gyermekeket.

KAR

Csak erre várt a szemforgató szajha. Az ő gyerekei nem éppen úgy Jantól vannak, mint a Lienéi?

I. FRUSKA Ki meri állítani, hogy nem az ő számára rendeltetett ez a férfi!

LIZA Tán nincs elég közös titkunk ezzel a latorral?! – mától fogva miért ne élhetnénk együtt?

KAR

Houtekiet mégis dühösen szólt rá...

JAN H. *(ingerülten)* Eredj haza!

LIZA *(örjöngve)* Te bakkecske! Hát egészen elvette az eszedet ez a fekete nőszemély?

II. FRUSKA De azért futásnak eredt. A fekete asszonyka meg ijedten kérdi Jantól,
hogy akkor most menjen ő is?

JAN H. Te is kezded?!...

(Mogorva képpel lecsapja a fűrészt.)

PAP Számára pofonegyszerűnek tűnt minden. De ha az asszonyok rákezdik, olyan arcot vág, mintha az egyik fogába belenyilallna a fájdalom.

JAN H. *(mord képpel rakosgatja a szerszámain)* Mintha méhrajba keveredtem volna.

MÁSIK PARASZT A paplakban egyre nő a nyugtalanság:

Öreg gróf, fiatal gróf, intéző!...

EGY PARASZT Ez utóbbi, sokat gúnyolt ember, nyakig ül a pácban.

PAP Agglegény, akinek mindene a whisky, s mindig van nála egy kis cukorka meg egy kis aprópénz a gyerekeknek. Odaadna egy fél

évet tán az életéből, ha egyetlen-
egyszer megspórolhatná az utat
Depsbe...

Bárcsak el tudná adni az egész
kísértet-tanyát! – de hát ennek az
aljanépnek nincs egyetlen fillérje;
próbálna csak szóba hozni a kas-
télyban a depsi bérlők hátrálékát
vagy a földek eladását.

EGY PARASZT Az öreg gróf a fiatal
orra alá dörgöl minden hanyag-
ságot.

MÁSIK PARASZT A fiatal gróf szem-
beszáll a pap ötletével;
végül az intézőn csattan az ostor
megint.

INTÉZŐ *(skolasztikus buzgalommal)*
A föld bérlete ennyi meg ennyi!...
S a keresztényi kötelességnek is
eleget kell tenni!

*(Megérkeznek az újonc földfoglalók –
a nincstelenek – Depsbe;*

*Jan H. földterületeket jelöl ki számuk-
ra, mintha maga lenne az intéző.)*

ÚJONCOK *(félénken néznek egy-
másra; tétovázva)* De hát az intéző
úr azt mondta...

JAN H. Nem ért ő ahhoz.

5. (A párbaj)

KAR

Várunk, mindig valamire...

Borostás, gyűrött pófák, csipás sze-
mek.

Tudjuk: a mennyország nekünk
eleve

nem engedélyeztetett.

PAP *(keresztet vet)* Kegyelem. Béke.

KAR

Kicsike ágy. Ha bűnben fogant
magzat is,

minden bizonnyal elfér benne...

Nem árt egy ernyőt kifeszíteni
azért föléje:

porzó zivatar vagy vakító fény!

– sose tudni, mi nincs így.

IPHIGÉNIE *(lerí róla az izgatottság)*
Öntötte magába a sok tömény
italt, az elsötétített szobában elbo-
rult aggyal.

Egész nap nem kelt ki az ágyból.
Nem gyanítottam semmit, gyógy-
teát főztem neki...

Netán kilép a szobából – rám néz,
s látnia kell, hogy minden úgy
igaz...

(A gróf pálinkát tölt a teába is.)

KAR

Olvasta ő – minden regény leírja,
mit művelnek
a szülők az efféle felfedezések után.
A mamák sírnak, bankódnak,
az apák mennydörögnek,
meg is verik a lányukat.

ÚJ FELESÉG *(férjéhez, diadalmas
arkifejezéssel, tetőtől talpig vé-
gigmérve mostohaleányát)* Most
láthattad: ő a te kedvenced!

GRÓF *(bosszúsan fordít hátat neki)*
Hogy védhetném meg a lányo-
mat a halál bosszúálló angyalaitól,
hogyha egyszer feleségül vettem
egy parvenü perszónát!

IPHIGÉNIE *(lehajtja fejét, inkább
dacosan, mint zsörtölődően)* So-
se fogjátok megérteni a bennem
tomboló erőket.

GRÓF Én gyengeségnek nevezném
inkább, mint erőnek.

Az én kedvenc lányom egy vadál-
latnak adta oda magát!

*(Az ágyra hanyatlik; már-már pózos
jelenet.)*

KAR

Ő, aki minden semmiségért menny-
dörögni szokott,
most lefekszik az ágyba, tapogatja
a mellkasát,
ver-e még a szíve egyáltalán?...

De különös, hogy a teste csodálatosan nyugodt; iszik, és mégsem lesz részeg.

NARD BAERT *(rossz franciasággal vigasztalja)* Lenni vidám, nem szomorú...

KAR

Amikor beesteledik, magához tér, hogy

mégis tennie kéne valamit (!) –

Hívja Iphigénie-t, hozzon újabb teát.

GRÓF *(az összeomlás szélén)* A legrosszabb történet meg velem, ami megtörténhetett. Ha a jó Isten hagyta volna, hogy válasszak: betegségeket meg bánatot, amit kibírhatok, térdre rogyva könyörögtem volna: Csak ezt ne, édes jó Istenem! Bármilyen mást, duplán, csak ezt ne. Ne ilyen szenvedést!... Az elnehezült csontjaimban érzem.

(Némán zokog, mindjobban beleéli magát; egész behemót teste beleremeg.)

IPHIGÉNIE Én nem félek a szenvedéstől. És nem érzem, hogy kevesebb lettem azzal, hogy... *(Ösztönösen a hasára mutat.)*

ÚJ FELESÉG *(pengeéllel közbevág)* De érezni fogod... majd, ha senki sem tisztel.

GRÓF *(csuklásszerűen felsír)* Épp veled esett meg: az Angéle-től való első gyermekemmel. Az ilyesmit nem lehet megérteni. *(Nehezen szuszog.)* A te apádnak kijutott már minden: önhiba, igazságtalanság, megaláztatás, szegény, megbánás, fájdalom. De ami veled történt, a te hajadonkorodban, azt semmiképpen sem lehet megérteni...

EGY PARASZT A lánya neve értékes ajándéklevél Jannak, aki azóta

több nyulat is nyúzott már nála, még d'Hurlemont gróffal is találkozott...

MÁSIK PARASZT Aki nagy bölcsen úgy tett, mintha észre se venné. *(Színlelt, inkább okításnak szánt sajnálkozással.)* Szegény fejed, Jan, nem gyanítottál semmit a bosszúról. Azt hitted, te mondtad ki az utolsó szót.

IPHIGÉNIE Fekete karikák a szeme alatt. Bizonyára dül-fül majd, gondoltam. Mennydörög, megver, kikerget az ajtón, szitkozódva széket borít fel; de én már hónapok óta készen álltam a védekezéssel. *(Kemény, éles szavakkal, büszkén.)* Csak a kezdet kezdetén féltem a botránytól. KÉSŐBB MÁR EGYE-NESEN KÍVÁNTAM. HEVESEN. Azt mondom majd neki: „Ilyen kétségbeesésbe kergettél te, aki egészen elástál ide, ebbe a magányba...” Intrikus mostohaanyámnak pedig, aki megvet: „Magától semmiféle szemrehányást nem fogadok el. Magától, a kocsmatündértől, aki egy levitézlett arisztokrata mellé szegődött a név kedvéért!” Isméne-nek és Cyméle-nek, fennhéjázó húgaimnak fügét mutatok. Én legalább megismertem a szerelmet, ti csak száradjatok el a fene nagy beképzeltségetekben. Nem az vagyok, akinek gondoltok, nem érzem magam beszennyezve. Csak szabaduljon el a pokol. Minél előbb, annál jobb.

KAR

De elhull a fegyvere most, hogy apja suttog s zokog.

Erőtlenül, ernyedten válaszol, hogy házasságra nincs remény,

de a gyereket világra fogja hozni...

GRÓF *(könyörög)* Ki az apja, csak ezt az egyet mondd még meg nekem!

KAR

Felelet helyett azt kérdezi a lány,
hogy

Jan Houtekiet miért jött el apjához
legelőszőr?

IPHIGÉNIE Az a férfi, aki a nyulakat
hozza.

*(D'Hurlemont kezénél fogva rántja le
az ágyra.)*

GRÓF *(mélyen barázdált arcán
könny pereg le)* Ugye nem igaz!

*(Torkon ragadja lányát, esketi.
Iphigénie eszméletlenül csusszan le
a földre.)*

KAR

A gróf még pirkadat előtt
fellövöldözi Depset.

Legközelebbi szomszédja, a kádár
meg is kérdi:

KÁDÁR Ugyan hol rejtőzik az a vad,
amelyik ilyen sok lövést érdemelt
ki?...

GRÓF Azért lövöldözök, hogy kiug-
rassam a nagyvadat az odújából!

KÁDÁR Csak nehogy olyan hango-
san, hogy Houtekiet ki találjon
ugorni az odújából.

GRÓF *(rávágja)* Éppen azért lövöldö-
zök.

KAR

Houtekiet egyszer már elkergette
volt a franciát,

akár egy vásott kölyköt.

A folytatás szerint azok ketten ösz-
szeverekedtek.

A gróf őrzöngve hívta ki párbajra
Jant, pisztolypárbajra,
minthogy ő, a nemes úr, mesés
pontossággal tud lőni...

KÁDÁR Házról házra terjed a figyel-
meztetés, hogy Jan ki ne mozdul-
jon, mert a francia ki akarja csalni
a nyílt mezőre, hogy lepuffantsa.

EGY PARASZT Bizony, ő maga mond-
ta. Minden ajtóból odakiabálják,
vagy inkább csak suttoják.

KÁDÁR Jan úgy tesz, mintha nem
hallaná...

KAR

Vége lehet-e mindennek sebek és
vér nélkül?

LIZA *(fojtott töprengéssel)* Talán ha
Lien nem hagyta volna itt a párját,
s most mondaná a magáét.

*(Jan jól megmarkolja a fegyvert, mely
a gróftól származik. Elhessegeti,
lefejt magáról a fekete asszonykát,
aki sikoltva ugrik a nyakába.*

*Akik a vízparton építettek házat, az
ablaksarkából figyelik a beígért pár-
bajt.*

*Jan egy botra tűzi a sapkáját, azt
nyújtja ki a bokrok közül. Két lövés
dördül. Jan felugrik, hadonászik, s a
földre veti magát, mert a gróf gyor-
san újratölti fegyverét. Háromszor
ismétlődik meg ez.)*

KAR

Mondd meg, Jan, miről is van szó:
talán gúnyról?

A halál kihívásáról? Fondorlatról?

*(A franciának egyszer csak elege lesz
az egészszből. Már tartania kell, hogy
hátról lepi meg Houtekiet, aki olyan
sebesen rohan a bozótosban, mint a
szélvész. Nem szeretne mást: haljon
meg, de a bosszú meghalni, édes
Istenem, meglepve, azt mégse. Imád-
kozna, de már késő. Oldalról, ahon-
nan nézve az egész mellkasa feltá-
rulkozik, felbukkan Jan egy alacsony
bokorból, s egyenest az arcába lő.
Aznapi este találják rá a grófra a ko-
csisai, s a d'Hurlemont lányok is ott
vannak, kivéve Iphigénie-t.)*

MÁSODIK RÉSZ

1. (A kivizsgálás)

EGY PARASZT A fiatal gróf megjelent a rendőrökkel, nem ismételhetünk mást, csak amit a kádártól hallottunk.

KÁDÁR „Igazi vadászdíó van ma, gróf úr!” – a kérdésem így hangzott.

„Igen, Van Alenen – lehet mondaní...”

Aztán az úr ment tovább nyugat felé, senki sem tartotta szemmel,

de úgy tizenegy-tizenkét órától nem látták többé.

NARD BAERT Az urak megjelenése elég volt, hogy mindent elfelejtsenek velük, ha netán tudtak is valamit.

KAR

Olvadásra várva... csak a pusztítás csalóka rémétől megszabadulj, hogy ne hazudj!

PAP Mind azt vallották, hogy nem tudnak semmit, nem is hallottak. Pirulás nélkül állták a sarat.

MÁSIK PARASZT Különösnek tartom, hogy a gróf urat fegyverrel lőtték le... mivel Depsben senkinek sincs fegyvere.

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(kétkedőn néz össze az fiatal gróffal)* Akkor hogyan fogja Houtekiet azt a sok nyulat?

(A parasztok piszkos kezüket mutatják.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(csodálkozva)* Ejsze, kézzel fogja őket!...

JAN H. *(önérzetesen)* Nem hiszi az úr? KAR

Mire határozott léptekkel kiment a hangaföldre, hasra vetette magát, s egy ficánkoló nyúllal állt fel...

(Jan beviszi a zsákmányt.

Az ifjú gróf s a vizsgálóbíró elbámulva nézik.)

JAN H. Az urak vacsorájukra gondolnak netán...

(Kaján vigyorral hagyja, hogy a nyúlfióka kiugorjon a karjai közül.)

INTÉZŐ Tanúsítom, hogy ez az ember...

VIZSGÁLÓBÍRÓ Nevezett Jan Houtekiet!

INTÉZŐ ...még a kezdet kezdetén összeakaszkodott a megboldogult d'Hurlemont gróffal... Állításomat a gróf úr hozzátartozói is tanúsíthatják. Arra kérem az urakat, hogy méltóztassanak kikérdezni a család tagjait.

IPHIGÉNIE A feltételezett gyanú szerintem alaptalan... Olyan régen történt, hogy már el is felejtettük a dolgot. Jan Houtekiet azóta jó néhányszor hozott nyulat nekünk, a papa azonban nem az illető személy soha, s nem tett említést az incidensről.

KAR

Bármennyire őrizetbe szeretnék volna venni a torzonborz külsejű vadembert, bebizonyosodott, hogy nem volt fegyvere.

Rádadásul aznap délelőtt – a szomszédjai látták – a tulajdon udvarán tartózkodott...

KÁDÁR Megkérdezték hát Nardot, hogy neki van-e alibije a gyilkosság idejére?
Mérgeesen felnevetett.

NARD BAERT A piacon voltam áruért.
VIZSGÁLÓBÍRÓ Be tudja-e bizonyítani?

NARD BAERT *(kurta, heves mozdulatokban veti oda)* Vajon az urak tudják-e bizonyítani, hogy nem

közülük volt-e valaki a tettes?... Miféle jogon gyanúsítanak engem, aki pontosan feljegyeztem, amint máskor is szoktam, hogy ettől eddig a piacon voltam, ezzel és ezzel beszélgettem. A lakcímüket is meg tudom adni. Elkészönve tőlük, pontosan ekkor indultam el, útközben itt és itt álltam meg, hogy ezt meg azt elintézzem, és pontban tizenkét órakor érkeztem meg ide.

VIZSGÁLÓBÍRÓ A d'Hurlemont-lánynyal való kapcsolatáról mit tud mondani nekünk?

BAERT *(eddig állkapcsát összeszorítva, túrtóztatni igyekezett magát, most indulatosan szökik fel)* Ezt a kérdést még megbánják az urak.

KAR

Már azt hitték, hogy a szikár alak a torkuknak ugrik.

S mert nem hagytak fel gyanús célozgatásaikkal, ostoba fajankóknak titulálta őket, akik alkalmatlanok a munkájukra, ártatlan embereket rágalmaznak.

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(fenyegető hangon)* Sértegetés miatt őrizetbe vétetem!

(Kituszkolják a teremből.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(Iphigénie-hez fordul)* Kitől várandós?

(A lány hallgat.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(lágyan, érzelmesen)* Megértem a kisasszony zaklatott lelkiállapotát, s azt, hogy jövődő gyermeke apját nem kívánja börtönbe juttatni. De hát ezt a kényes kérdést kötelességem volt feltenni.

(Ezután d' Hurlemont gróf özvegyét szólítja vallomástételre.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ A megboldogult gróf, a kegyed férje tudta-e, hogy

Iphigénie kisasszony gyerekének ki az apja?

ÚJ FELESEG Nem. Még akkor este kérdeztem a uramat, mikor az beszélt a lányával...

VIZSGÁLÓBÍRÓ Mit gondol, asszonyom, a mostohalánya miért nem árulta el a férfi nevét még a tulajdon apjának se?

ÚJ FELESEG Már rég nem volt bizalmas kapcsolata az apjával. S állítása szerint, nevelt lányom csak a gyereket akarja, semmi mást.

VIZSGÁLÓBÍRÓ *(miután int a tanúknak, hogy elmehetnek, Jan Houtekietre mutat)* Magát kivéve.

(Jan komoran végigméri, összevonva a szemöldökét.)

A vizsgálóbíró közel hajol az ifjú grófhhoz, súg valamit a fülébe; megvárja, amíg az bólint, majd Houtekiethez fordulva, szigorú hangnemben.)

VIZSGÁLÓBÍRÓ Úgy döntöttünk, hogy egyelőre nem hagyhatja el Depset.

2. (Egy hónappal AZ után)

NARD BAERT Tudtam, hogy egyszer kirobban a feszültség közöttük, és szétömlik a visszafojtott zavaros indulat, a felgyúlt szemrehányás és sok keserű mocskok. Az özvegy a kétszínű erkölcsösségével – „Micsoda szégyen!...”

A mostohalány sem maradt adósa: goromba szavakkal, köntörfalazás nélkül ecsetelte tulajdon édes gyermekei előtt a „mama” kétes múltját: szolid polgárlány-pendelyben, megjátszva az álszent szüzekskét, sikerült felkapaszkodnia a grófi „ugorkafára”. – „A szerencsétlen papa vak volt, végletes dühöngő rohamaiban csakis a csábító idomoknak hódolt be

mindig!...” *(Óvakodva.)* Vigyáz-
nom kell, hogy rám ne fröcsköljék
a dühüket.

INTÉZŐ *(körültekintő pózban)*
A helyzet valóban nem rózsás...
viszont csak kár származhatna ab-
ból, ha továbbgyűrűzik a meg nem
értés, a harag.

NARD BAERT Haragot tartani – én?!...
Nincs is rá időm. Ha valaki komo-
lyan foglalkozik az üzlettel, szerin-
tem nem engedhet meg magának
ilyen luxust... *(Elégedett vigyorral*
sétafikál.) Iphigénie kisasszony áll-
ja a sarat, gyönyörűség látni üzleti
rátermettségét. Mostohaanyja, az
özvegy pedig kezdettől fogva tisz-
tában volt vele, hogy Nard Baert
szívéhez *(mellkasára bök büszkén)*
az üzleten keresztül visz az út.

(Megpillantva a terhes Iphigénie-t,
lekapva fejéről a kalapját, mélyen
meghajtja kopaszodó fejét; megindul
a lány nyomában, látszik rajta, hogy
csatlakozni szeretne hozzá. Iphigénie
azonban sietve faképnél hagyja.)

PARASZTOK *(Nardot ugratva)*
Nézed, szagolod, szédelegve,
meg is fognád, de nem mersz
hozzáérni.

INTÉZŐ A falujában otthon talán
nem volna képes dacolni a szé-
gyennel és megvetéssel, de Deps-
ben ki vetheti rá az első követ, ki
mondhatja, hogy nem ő az apa?

IPHIGÉNIE *(megáll, hogy kifújja ma-
gát)* Jobb, ha levelet írok neki...
bár attól talán még jobban félek,
mint Nard egy langyos beszélge-
téstől. *(Szünet.)* Előbb persze el
kellene döntenem, hogy mit is
akarok.

MÁSIK PARASZT Okos lány. Meglát-
játok... Szívesebben választ egy
ézelmileg sótlant...

EGY PARASZT Semmilyen!

MÁSODIK PARASZT ...aki jó modorú,
rátermett, beszél franciául, gon-
dos, körültekintő,
mint egy slamosat, lustát, ostobát.

KÁDÁR Mi az, Jan neked csupán eny-
nyi?... S a gyermekéről csak úgy le
fog mondani?

EGY PARASZT *(somolyogva)* Vagy
két tucát már van neki.

MÁSODIK PARASZT De hát Nard már
többször megkérte a grófkisasz-
szony kezét.

PAP *(elgondolkodva)* Ha feleségül
megy Nardhoz, olyan esélyhez jut-
tatja, amilyennel itt nem rendelke-
zett senki még.

KAR
Végül az istállóban várta be Nardot,
ahol Jan a nyulakat szokta nyúzni...

IPHIGÉNIE *(higgadtan, elfogultság*
nélkül az alázatosan várakozó
Nardhoz) Nem tántorította el az
állapotom?

NARD BAERT Nem. És ráadásul, ha
elárulja, hogy ki a csirkefogó, aki
a kisasszonyt bajba
hozta *(hangja fenyegetővé válik),*
hát én majd gondoskodom!...

IPHIGÉNIE *(méltóságteljes mosoly-
lyal szakítja félbe)* Engem nem
hozott bajba senki. Én akartam a
gyereket... A titkot pedig jobb,
ha meghagyja nekem.

KAR
Mások bizonyára sarkon fordulná-
nak erre –

Nardnak azonban imponál a lány
határozottsága.

Eddig be kellett érnie egy röpke
csókkal,
s nem panaszkodott. Halvány fo-
galma sincs róla,
ha netán férjül veszi: ki az, akinek
a helyét be kell töltenie?

(Iphigénie megfogja Baert kezét, és
leül vele a takarmányhalomra, mely

mindig ugyanúgy ott várja sorsát szépen összehordva.)

IPHIGÉNIE *(keserű szájjal)* Ez itt most megengedett szerelem.

KAR

Jannel, igaz: nem erőszak, de bűn volt.

IPHIGÉNIE *(magához húzza Baert engedelmes fejét)* Mintha csak ma először dobtam volna oda magam ezzel a „jegyes”-csókkal.

PAP *(komor ünnepélyességgel)* Egy héttel az esküvő után család lettek ők.

Szerelemgyermekestül.

KAR *(a szín közben lassan elsötétül)*

Amíg nem látta maga előtt a vad gyilkost,

lelkiismeretével meg tudott küzdeni a láng ellen,

amelyet a férfi őbenne ébresztett. Amint azonban felbukkant a lát-

határon,

minden küzdelem hasztalannak bizonyult,

akár a gyermekek homokgátja az előretörő tengerrel szemben...

(Kigyúl a fény – újra napsütésben.)

KÁDÁR Mit képzelsz, Jan!...

Legfeljebb egy hónap telt el a gyilkosság óta...

ELSŐ PARASZT Micsoda vakmerőség! Egy kézzel fogott nyúllal beállítani a gyászoló nemesi hajlékba!

(Jan átlépi a d'Hurlemont-ok küszöbét.)

IPHIGÉNIE *(maga elé; kétértelműen hangzik)* Már attól tartottam, hogy nem fogom többé látni.

(Jan megáll, búskomor képpel, az ajtófélfának támaszkodva.)

IPHIGÉNIE *(apja karosszékében; nem néz föl, inkább csak érzi,*

hogyan a férfi tetőtől talpig végigméri. Fölkerekedik benne az iszonyat; halkan) Nem, nem, nem.

JAN H. *(ugyanolyan halkan, komolyan válaszolja)* Sajnos, nem tehettem mást. *(Ugyanarra gondolkodik.)* Vagy-vagy. Én vagy ő.

(Iphigénie hátat fordít neki, kezét a karja alá teszi, s felzokog.)

JAN H. *(vigasztalásnak szánja – micsoda vigasz!)* Elismerem, hogy a férfivirtus megmagyarázhatatlanul kegyetlen...

De nem szabad lebecsülni bennünk a szenvedélyt. Mert bizony igenis létezik... *(Elakad egy pillanatra.)*

FALUSI FRUSKÁK *(férfigúnyoló vigyorral)* „Mert bizony nem tudunk megenni az asszonyi szépség nélkül.”

JAN H. *(mord ábrázattal)* Ha fecsegni kezdenek, mindig az Isten bűjik elő belőlük.

KAR

Szerelmes évdődést leső, lepkeszárny-suhanásnyi sejtelmes simogatásra is cudarul csaholó ebek.

PAP Van talán megbocsátás még a pogány Jan Houtekiet számára? – kérdezhetitek.

INTÉZŐ Vajon az ifjú gróf tud-e rendet teremteni majd megboldogult atyjának háza táján?

IPHIGÉNIE Most, hogy meghalt, kiismerhetetlennek tetszik.

Életében azonban a papa – sokan állítják – csodálatos fantáziájú csavargó volt. Ellenállhatatlan erejével hódított... „Most holtrészeg vagyok”, mondogatta, s szinte mutatványként tüntetett vele a társaságban, hogy nem vette észre

senki rajta... A papa húszéves korára már meggyőződéses ateista volt, nem akart szent neveket adni gyermekeinek, így kaptam görög nevet én is. *(Az apját utánozva hintázni kezd a karosszékbén.)* „Iphigénie, te, aki mindig szelíd, visszahúzódnó, kedves lány voltál, most hirtelen magadhoz akarod ragadni a vezetést a házban? – gúnyolódott velem. – Honnan ez a keménység, lányom, mintha valami cél vagy bosszú vezérelne?...” Egyáltalán nem volt jellemző rá a tapintatosság.

JAN H. Ebben lehet, hogy hasonlítottunk.

IPHIGÉNIE De hát környezete sohasem sem értette meg. Én magam sem... jóllehet d'Hurlemont-vér vagyok. *(Szünet, habozva.)* Mint ahogy azt sem értik, hogy mi ketten hogyan jutottunk el odáig, hogy ilyen...

JAN H. *(rábólintva)* Idáig én ebben semmi különöset nem látok. *(Elakad.)*

KAR

Ésszerűtlenség esetlen tükörképei!...

A véletlenekben van valami varázslatos.

JAN H. *(nagy későre)* Habár sohasem értettem meg.

IPHIGÉNIE *(szinte egyszerre vele)*

Sohasem értettem meg. A hanyatlás talán, amelyet gyermekkorom óta egyfolytában átéltem, okozta a nagy változást? *(Feláll a karosszékből; áldott állapota a férfinak így még szembetűnőbb. Eltűnődve.)* Ezt annál élesebben érzem, mivel gyermekként különböző kastélyokban töltöttem a vakációt. Az emlékeket száműzni kellett, ehhez a folytonos költözködés is hozzájárult, majd az apám halála

után, ebben a depsi hanyatlásban, a hirtelen kötött kényszerházasságom. *(Megkeményedik a hangja.)* Több ez, mint romantikus olvasmányokban a hangzatos megtört büszkeség, hogyha már a hitem teljes elvesztését is elfogadhatónak tartom.

A halál, ahogy a papa mondta, talán nem is igaz... csak kitalálás. Van annál rosszabb is.

(Arcvonásai eltorzulnak, mikor megpróbál mosolyogni.)

KAR

A végzet visszaránthat, mikor már fölfelé tartasz a kaptatón...

IPHIGÉNIE Ha rám is olyan Isten vár, olyan elgondolhatatlanul kegyetlen, aki örökre el akar szakítani attól, akivel beszámíthatatlan szerelemmel szeretjük egymást, melytől mindenkinek eláll a szívverése?...

(Jan ölbe kapja, magzatostul.)

Iphigénie nagy hasával feljajdul, aztán hangos kacagással öleli magához a férfi fejét.)

EGY PARASZT Gyilkosság, bosszú, rémség árnyéka sehol.

A gyászoló Iphigénie édesen viszszaucskol...

MÁSIK PARASZT És pityereg és csókol.

PAP Erre a rendíthetetlen szenvedélyre nincs más magyarázat, mint ama kegyetlen igazság, ami a szent könyvekben is áll: hogy a leány szerelme a férfit követi, és elhagyja érte az apját, anyját.

IPHIGÉNIE *(rekedtes hangon különös dalt énekel)* Homok a tenger partján. A szélvihar tombol, támad, rombol.

A tenger nem támad – a homok nem áll neki ellen.

KAR

A hatalmas hullámok szétterülnek,
a homok akaratlanul győzetik le.
Egyszer fodrozott marad, máskor
sima,
megint máskor dimbes-dombos,
aztán kivájt, ahogy a tenger akarja,
minden ok és erőszak nélkül.
Ilyen Iphigénie szerelme.

A száraz föld esőt szomjaz,
a nedves föld napfényre vágyik.
Nem epekedik a homok, ha a víz
visszahúzódik. Mert a tenger, ter-
mészete
szükségyszerűségénél fogva, visz-
szatér.

3. (Békülés)

*(Busschops tanyáján a fiatal paraszt-
menyecske és Lien répát vagdosnak
a vályúba.)*

PARASZTMENYECSKE *(a vénember
formájú gazdához)* Az ura másik
asszonyt vitt a házba, Lien miért
maradt volna ott nála?

BUSSCHOPS Dolgos asszony, annyi
szent. De hát a gyermekei...

KAR

Lien csak egyetlen éjszakát aludt
idegenben,
másnap éjjel már nem bírta ki, és
nélkül rohant hazáig.

KÁDÁR *(a szomszéd portáról derű-
sen figyel, amint Lien lopakodva
jön a hajnali derengésben)* Ná-
lunk, Dopsben éjjel-nappal min-
den órában minden ajtót nyitva le-
het hagyni, nem lopnak el semmit.
Houtekiet házában még a kilincset
se kell lenyomni, mert Jan a sza-
bad ég alatti alváshoz szokva, ma
sem képes másképp aludni, mint
meztelenül, különben saját beval-
lása szerint megfulladna.

De könnyebb szétfűrészelni egy
bezárt ajtót, mint Jan nyitva ha-
gyott ajtaján besétálni anélkül,
hogy fel ne ébredjen.

*(Jan felkapja a fejét az ágyban. Az
ajtónyílásban fölismeri Lien körvona-
lait, de hagyja, hadd érjen beljebb.)*

JAN H. *(mosolyog a homályban)*
Á, te vagy az?... A gyermekek
egész nap felőled kérdezősködtek.

*(Lien késsel a kezében: a férfi mel-
lett szundító fekete asszonykát apró
darabokra vágná, mint a répát, de
Jan kipattan az ágyból, könnyű-
szerrel kicsavarja kezéből a kést.
Örömteli birkózássá fajul számára
az egész, mert ő szemmel láthatóan
örül Liennek.)*

JAN H. *(józan hangnemben)* Igazán
kellemes meglepetést szerezteél.

KÁDÁR *(még mindig az ajtaja előtt áll
kinn; szarkazmussal)* S a gyilkos-
sági kísérlet?

Jan az ilyesmire azt szokta mon-
dani, hogy:

hát van-e komikusabb Lien félté-
kenykedésénél?

*(Ám egyetlen rossz mozdulat, s a férfi
orra egyszerre csak a végig sértett
asszony fogai közt találja magát. Úgy
rántja ki onnan, mintha az egész orra
hegye Lien szájában maradt volna.
Majd derekasan helybenhagyja Lient,
hogy az moccanni sem bír. Végül
levetkőzteti, s arra a helyre taszítja,
amelyik még cirmosmeleg az egyet-
len néma hessentéssel elzavart fekete
cafkájától.)*

KÁDÁR Aki eltűnt, mint szürke sza-
már a ködben.

Lien kedvére szidhatja a férfit,
mint a bokrot.

Az meg úgy gondolja, ez hozzátar-
tozik a játékhoz.

KAR

Minél vadabb a szidalom, Lien annál boldogabb,
hogymegint itthon lehet.

JAN Ide hallgass, kétszer nem mondom. Ha még egyszer megpróbálok kitenni a lábad ebből a házból, felgyújtom az egész istenverte kócerájt, s a medvémmel együtt eltűnök, hogy bottal ütheted a nyomomat. Örülhetsz, hogy eddig nem tettem meg.

LIEN (*boldog évődéssel*) Te örülhetsz annak, hogy visszajöttem, mert már kétszer is gondoltam rá, s majdnem fel is akasztottam magam...

Most mindenestre itt vagyok, de a lábamat se dughatom hozzád, még mindig annyira jeges.

JAN H. Azt azért meg lehet próbálni. Nem bánom.

(*Lien addig fészkelődik, míg a férfi a jobb oldalára fordul, ő meg az ölébe simul.*)

LIEN Szerencséd, hogy még mindig szinte úgy szeretlek, mint legelőször. Emlékszel még rá, hogy henteregtél velem a hangaföldön?... (*Jan gyöngéden morog. Lien váratlan hátba vágja az öklével. Szemrehányóan.*) Sok bánatot okoztál nekem azzal, hogy mindenféle cafka után szaladgálsz. Én sem mászkálok más férfiakkal, te miért csinálsz?

JAN H. (*hangja már félálomban*) Hallgass és aludj.

4. (Keze, lába van...)

IPHIGÉNIE Bevallom, keserű gondolat szállt meg a minap engem is: hogy nem kellett volna belemennem ebbe a házasságba. De mert sohasem tudtam, hogy ilyen szép a szerelem – azt még annyira sem, hogy hányadán állok veled (*nem szúrásnak szánta, derűs arccal folytatja*) –, arra gondoltam: azt a futó „jegyes”-csókot talán nem lett volna szabad; de amikor Nard Baert lelkesen és nagy önbizalommal, ahogyan máskor is szokta, a papa hirtelen bekövetkezett halála után magára vállalt mindent: a felvett kölcsönöket s az egész bedögleni látszó vállalkozást a kezébe vette (*keresi a megfelelő magyarázatot ama kritikus pillanatra*), igen... „Holnap kezdjük az építkezést, lesz minden, bőségesen, nem csupán a betevő falat!” – ezek a megnyugtató szavak elcsitították a magán-lelkiismeretemet; nyilván az újszülött biztonságára és jövőjére is gondolnom kellett... A pletykákkal nem törődtem soha, te ezt igazán tudhatod. (*Önbizalommal, melegséggel telik meg a hangja.*) Kedvencemmel, a Pejköval kezdtem társalogni (*kedveskedő évődéssel*), a ló is megteszi, ha napokig nem láthatlak... Ott álldogált a ló, amelyik oly sokat tud a mi bűnös szerelmünkről. Búsán, magányosan várta, hogy megsimogassam... Suttogva kezdtem nevetgélteni, viccelődni vele. (*Eljátssza Jannak az annyiszor átélt jelenetet.*) „Azt a csókot, barátocskám, azt nem volt szabad (?) – de minden mást, ami azelőtt történt Jannal, az igenis kellett. Hogy ki ne száradjon a szívemből minden

érzés.” S a lovacska bizalmasan rábólintott: „Csak semmi másra ne gondolj, kérlek. Semmi rosszra.” Így adta tudtomra – nagy, bánatos lószemét le nem véve rólam –, hogy a kételyeim nem kerültek el a figyelmemtől... „Mit tudsz te erről?” – faggattam, hiába. Nagyokat hallgatott. Azért, ujjaimmal a sörényébe túrva, kikértem még a véleményét: neki melyik férfi tetszik jobban: Nard vagy Jan?

(Jan szó nélkül lép ki a küszöbre, nem nyerte el a tetszését a rögtönzött „színjáték”. Bent felsír a csecsemő.)

IPHIGÉNIE *(beszaladt, s hozza már, emlőjéhez szorítja a kényeskedő kicsi lényt; szeretettel mutatja Jannak)* Nard, még esküvői mámorban és büszkeségben úszva látta, hogy ez a gyerek egy apró Houtekiet. De nem adta fel a reményt; beleértve azt is persze, hogy a d’Hurlemont-címert a számláira teheti egyszer...

(Jan a nő monológja alatt végig kedvetlenül koslat le-föl, vagy merev tartásban álldogál.)

IPHIGÉNIE A felismerésétől elképedve s nyilvánvalóan nemleges választ váró hangon kérdezte tőlem, hogy van-e valami még köztem és közted. Én higgadtan tagadtam. Mire ő azt felelte: Houtekiet mégiscsak itt járt a házunkban, mialatt ő Brüsszelben volt.

(Csend. Majd a csecsemő zsémbelődő hangja.)

KAR

Keze, lába van, minden arányos rajta.

Egy más világról érkezett – a szemünk előtt idecsapódott méhlepény.

IPHIGÉNIE *(nagyot nyelve, kívár)* Ezt elismertem – hisz mostohám gondoskodik róla, hogy a derék vő tudomást szerezzen titkos találkozásainkról...

Amennyiben azonban valami nem tetszik neked, hát beszélj meg *(elmosolyodik)* Jan Houtekiettel, adtam értésére Nardnak. Persze úgy, mintha engem ez az egész hidegen hagyna. *(Kifogástalannak tetsző érveléssel; hangja közben Jan megfeszült állkapcsát figyelve ellágyul.)* Köztem és Baert között semmi egyéb nincs, csak egy házassági szerződés. Valamennyi ebből származó kötelességemnek eleget teszek, de a szerelem... az ezen kívül rekedt.

(Jan köszönés nélkül, feldúltan távozik, az ajtót sem csukja be maga után.)

IPHIGÉNIE *(a csecsemőt ringatva tovább beszél Janhoz)* Meglásd, új lehetőségeket ígér nekünk e földi tünemény is...

(Csak most veszi észre, hogy a férfi elrohant.)

A (szín)játéknak vége szakadt... Kedvetlenül.)

Vártam, hogy mondja már: „Nos csak, hallom már, mint gügyög!”

(Jan siettében is hallja a falu ítéletét.)

EGY HANG Sír a gyermekük...

PARASZTOK, FRUSKÁK *(kórusban)*
A bitang!

IPHIGÉNIE Az álerkölc s bajnokai!

Akik a sövény mögött

csak az orruk hegyéig látnak.

Gátlások törpe provinciája; sárga-irigység; csökkent vidékiség...

Elő a képzeletedet gyaluló-gyilkoló szinonimákkal!

LIZA Nard, kétségtelen, rajong a aszszonyért.

No de nem hinne a fülének, ha IPHIGÉNIE elsorolná neki, hogy mit hiányol benne...

Nem, mintha képes lenne megtagadni tőle azt a valamit, hanem mert sejtelve sincs a létezéséről. (Sóvárgással néz Jan után.) Bezeg Jan!...

IPHIGÉNIE (*panaszos hangulatban*) Nem szándéksom megrövidíteni Nardot azzal is, hogy hazudozom neki.

Szándékos, vagy meglehet, tudatlanságból fakadó „taktikájának” köszönhetően továbbra is nyugodt, szeretetre méltó asszonyt lát bennem. És szentül hiszi – miközben buzgón azt fejtegeti a d’Hurler-mont-ok címeréről, hogy nagy tettekkel érdemelték volt ki valamikor –, hogy őt magát is lovaggá ütik egyszer. (*Eltűnődve.*) Okosabban tenné talán, ha jobban odafigyelne arra, amit Leis, a siheder vándorkőműves mond, akitől már eddig is sok csipkelődést kellett elszenvednie.

LEIS Bizony, uram, nagy különbségek vannak az asszonyok között... Vannak piros vérűek és vannak kékvérűek; mégis mind egyforma könnyen buknak el.

IPHIGÉNIE (*közben tisztába tette a gyermeket; altatni kéne, de folytatja a tusakodást*) Jan jelenléte alatt a szívem teltebb, napsugarasabb. A házasság előtti gátlásaim eltűntek, s a gyilkosság miatt érzett borzadály mintha valami furcsa büszkeséggé alakult volna át: lám, Jan még ezt is meg merte tenni! Én vajon hogy fogom tudni viszo-

nozni... Narddal alig merek megjelenni a régi, előkelő házakban, mert gát-

lásai miatt, vagy inkább önérzet-túltengése teszi (?) – izeg-mozog, soványan, mint egy madárijesztő, és bozontos szemöldökével, no meg szőrös mancsával egyvégtében idétlenkedik. Ha szoptatnom kell, lehetőleg akkor is a közelében igyekszem maradni, hogy elejét vehessem faragatlanságainak. Ha társaságban vagyunk, s eltorzult képpel kezd vakarózni, hogy nyomja valami az oldalát vagy viszketést érez, nehezen sikerül idejében elkapni a kezét. A szivarhoz is én veszem ki a zsebéből a kést, különben még maga elé köpné a szivarvéget.

I. FALUSI FRUSKA Kereskedő-vér – megbízható, szolid, ámde a pénzén kívül egymáshoz nincs sok közük.

II. FALUSI FRUSKA (*irigykedve, pletykaéhesen*) Ha több gondoskodással venné körül az urát!...

INTÉZŐ (*meglehetősen rosszaló hangszúllyal*) Baert naiv büszkeséggel hencog nemesasszony-felcséggel.

IPHIGÉNIE Jaj, csak legyen erőm legyűrni az okádékizú, langyos partneri viszonyt.

(*Tapogatózva indul meg a sötétben, behozza a lámpát.*

Nem boldogul, a gyufa serceg, többször is kialszik a kezében.)

Álmok riasztanak; semmi fény már. Mit is keresek én nélküle ezekben az ürességtől kongó szobákban?

(*Lassan elsötétül a szín.*)

JAN H. (*hazaérve becsapja maga után a kaput. Magát hergelve, öngúnyal*) Tiszteletre méltó anya, tiszteletre méltó apa vagyunk, s ha erről mégsem illik beszélni; úgy hát a petefészkek mint Isten találmánya: egy nagy hazugság.

5. (Kalandozások)

POORT Boltos vagyok, a fűszerárut Baerttől vásárolom. Kevés a vevő Dopsben, így aztán rászoktam a kocsmázásra. Hazajövet aztán, estefelé, víziszellem akaszkodik a nyakamba, cipelnem kell minduntalan... Előszeretettel. *(A hangja is elárulja, hogy sokat ivott.)* Ez, kérem, afféle fekete állat, annak idején is minduntalan apáink hátára ugrott, hogy alig tudtak továbbmenni, és félórányi távolságokat órák alatt tettek meg szorongva, verejtékben ázva.

JAN H. *(megelégedve Poort meséit, fennhangon)* Fogadjunk, hogy pusztá kézzel végzek azzal a híres víziszellemmel, vagy mifélével!

EGY PARASZT El is kísérte a fűszerárut többször is a vaksötétségben, de a víziszellem nem jelentkezett többé.

MÁSIK PARASZT Csakhogy a szellemek, ha kiszabadulnak, nem maradnak el egykönnyen. A víziszellem elmaradt, Petrus Bowen ellenben kikelt a sírjából egy éjjelen, pontosan 12 órakor. Fehér alak a pásztorbot mellett, és azon rimánkodott, hogy megszentelt földbe temessék...

EGY PARASZT Ámde ő is csak addig mutatkozott, míg Houtekiet rá nem ült a sírjára. Reggelig rajta ült, Petrus Bowen sem jelent meg többé...

JAN H. *(elégedetten húzza ki magát, hahotázva)* Nincs szellem, ODA-ÁT sincs. *(Fölényes hangon kiabálva.)* Semmi sincs!... Mindhiába üvöltöm nektek!

KAR

A nép ismét felszabadultan nevetgélhet.

IPHIGÉNIE *(Janhoz)* Most nagylegénynek érzed magad, ugye!...

Mióta próbállak győzködni, hogy holmi szellem elmaradásából nem vonhatsz le messzemenő következtetéseket. Ne hidd, hogy feladtam a reményt. Egyszer úgyis el fogom veled hitetni...

JAN H. Mit? *(Gunyorosan.)* Remélem, a szoknyás plébánosod is besegít majd.

IPHIGÉNIE A lélek továbbélését, Jan. Több nem is kell, hisz akkor már te is eljutsz odáig, hogy nyitott légy a közös dolgaidra, s megtedd, amit várunk tőled.

JAN H. Képtelen vagyok megérteni: hogyan élhet valaki – halandó! – az idejének letelte után, miután mindennek vége? S nincs tovább. Ezt az ájtatoskodó papjaitok is jól tudják, mégis tovább szívják a nincstelnek vérért.

IPHIGÉNIE *(halk nyugalommal)* Úgy van, Jan, mindennek vége. De azután újrakezdődik minden.

JAN H. Hogy lehetsz ilyen ostoba, akár egy gyermek! Ha egyszer vége van, akkor vége van. Ha pedig újrakezdődik, akkor nincs vége... Márpedig igenis vége van. *(A sajátából nagy kortyokban issza a frissen fejt tejet.)* Képzeld el, ha az emberek vég nélkül élnének az örökkévalóságig, nemsokára nem találnának maguknak ennivalót, kénytelenek lennének felfalni egymást, úgyhogy végül mégis meghalnának.

IPHIGÉNIE Igen ám, csakhogy az ember nem ezen a világon él tovább, Jan.

JAN H. Felőlem élhet akár a holdon is, vagy ahol akarod; de ott is elfogy egyszer a hely. Mindennek el kell múlnia, különben nem jöhetne minduntalan új élet, hát nem érted?

IPHIGÉNIE Dehogynem, Jan... Csakhogy a tovább élő léleknek

sem helyre, sem ennivalóra nincs szüksége. A lélek ugyanis... (Rövid töprengés után.) Jól figyelj: egyetlen tű hegyén egymillió lélek is elfér.

JAN H. Pontosan így tanultad gyermekkorodban. (A szemébe nevet.) Mondtam, hogy az iskola elhülyíti a kölykeinket!

NARD BAERT (készségesen siet besegíteni Iphigénie-nek) Nem lehet falut csinálni templom nélkül.

JAN H. Miért kellene másmilyen falut csinálnunk?

NARD Micsoda? Te kérded ezt, aki olyan eszes vagy?... Miért szabadítottad fel a földet, miért nem tűröd meg az idegen törvényhozókat?... Én mondjam meg neked, mi az, hogy falu? Mi a család? Valami erős dolog, mert összetart. Ugyanaz a falu is, csak nagyban.

JAN H. (gőggel) Én egyedül is erős vagyok.

NARD Te igen, de a többiek... Az egyszerű ember nem az.

JAN H. Az az ő bajuk. (Belelovalja magát a dűhbe.) Itt nem lesz templom, annyit mondhatok!... A temetőt megkaptátok, mást nem.

IPHIGÉNIE Micsoda? Te, akire, azt hittem, lehet számítani!...

(A férfi feldúltan tekint Iphigénie-re, zavaros érzésébe tán féltékenység is vegyül, és elrohan.)

NARD Jan Houtekiet ezúttal nem fenygetőzött – csak eltűnt. Mindenki szeme előtt.

IPHIGÉNIE (ő is nehezen csillapul) Azt képzelem, hogy a világon minden az ő feje szerint történik s forog.

NARD Láthattad. S azt is, hogyan ment el!...

Mondtam, hogy hagyd békén most Jant a templomoddal.

(Hosszabb ideig tartó sötétség.)

JAN H. (feldagadt pofával, elhanyagoltan, elcsigázva) Visszamentem az utolsó kereszteződésig. Ettől sem lettem okosabb. Még abban sem voltam biztos, melyik úton érkeztem el ideig... Végül találmra kiválasztottam az egyik utat egy napsütötte tisztás szélén. Legalábbis egy darabon, utána ez az út is az erdőrengetegbe vezetett, kilátástalanul. S én nem gondoltam közben másra, csak arra, hogy növekvő kétségbeeséssel és dühvel rohanok a vesztembe. (Kézét dagadt képes felére szorítva, időnként feljajdul s a fájós fogát szíjja.) Mi lesz, ha egész éjszaka itt kóválygok?

Az egyik kanyarban egy füstölő tuskó; villámcsapás érhetne... Messziről kuporgó vénembernek néztem.

KAR

Amikor ideig jutott, megállt.

Állt az erdei úton, melyből két fehér csík látszott; több a semminél.

JAN H. Csak álltam ott egy darabig, és hallgatóztam. Zörgés, dulakodás zaja?... Óvakodtam kiáltani. A következő pillanatban már egy megnyugtató mentőgondolat: Vaddisznók! (Kijutva az erdőből, derekát kiegyenesítve, pillantása a felszálló füstöt követi, és meglepetten kiált föl.) Uramatyám, megérkeztem!

(Megfordítja a lovát, s amikor a ló feje ismét Deps irányába mutat, megállítja, s az ismeretlen torony csúcsára bámul. S mintha, valahonnan a mélyből, vihar kerekedne bensőjében.)

PAP Távollétében megépült mégis – Houtekiet mesteri tudása nélkül – a templom s a szerény tornyocska.

JAN H. Engem pedig mohó élvezettel vetettek oda a rosszindulatú pletykák dögmadarainak! *(Utálkozva.)* Azt híresztelték, csúful otthagytam Lient a tizenhat gyerekkel, s minden asszonyt letepertem, aki kóborlásaim közben az utamba került... Holott az igazság mindennél előbbre való: azért mentem világ-gá, mert elegendő lett mindenkiből. Láttam, hogy Lien nélkülem is elboldogul már. És hát az ifjúságom utáni vágy újult erővel horgadt fel bennem. Háttha létezik még az a magányos világ, amelyhez annyi emlék köt?... Idővel azonban minden megváltozott. A hely, ahol a patak kiszélesedett, teljesen eltűnt. A fák húsz évvel öregebbek lettek, s kisebbnek látszanak. Néhányat kivágtak, a helyükön lyuk tátong... A földeken dolgozó parasztok szóba elegyedtek velem, fekhellyel, étellel kínáltak, és olyan dolgokkal, amikre nem tartok igényt, amiket boldogan hagytam magam mögött. *(Eltűnődve.)* Vajon ilyen szabadságra vágytam? *(Komoran.)* A legrosszabb az az érzés, mely nem hagy aludni, hogy neveltséges és életunt vagyok.

KAR

Houtekiet elvándorlásáról a cigányok földjére
későn szereztek tudomást Depsben.
A hegyen cammogott szürke mokány lován,
s ha feltámadt körös-körül a jeges szél,
a lihegő állat nyakára tapadó Jan verejtéke
gyöngyökben a ló sörényére fagyott.

LIZA Mesélik, hogy két-három hónap elteltével valamiféle barátság alakult ki közte s az egyik lány között. A lány az egész cigánytábor beleegyezését bírta, s gyen-

géd érzelmeiből nem csinált titkot. Egy este a vajda felült a kocsijára, és bekialtott Jannak, hogy jöjjön elő. Azt mondta, azért jött, hogy megbeszéljék ezt a dolgot. Jan azt felelte: jó, rendben van. A vajda megkérdezte: elégedett vagy-e a leánnyal? Jan azt felelte, nem panaszkodhat rá. Ez a leány nem ám olyan jöttment... s a vajda elsorolta a lány jó tulajdonságait. Jóslással még kereshet is szépen, ebben nagy gyakorlata van. Ami azt illeti, jólesne, nem csupán neki, ha Jan megkérné a leány kezét...

NARD BAERT *(nem meglepetés, hogy kárörvendően)* Houtekiet ennek hallatán mindkét tenyerét elutasítóan a cigány vezér elé tartotta, aki abban a pillanatban másról kezdett beszélni...

Jan számára csak ekkor kezdődtek a megpróbáltatások. A leány olyan szeszélyes lett, mint Deps asszonykái közül is csak a legszeszélyesebbek. Jan viszont épp emiatt ment el otthonról, és hogy egyedül maradjon. Végül felkínálta megszelídített medvéjét a vajdának, egészen alacsony áron, de a cigányok még így is alkudozni szoktak. Ez a vajda azonban a csengő tallérokban még aznap hiánytalanul leszámolta a pénzt Jannak.

KAR

Luxemburgon és Liege-en át tért haza.

NARD BAERT Ösztöneit követte, nem mintha ráunt volna a csavargásra.

KAR

Arra gondolt, hogy Lien és Iphigénie bizonyára ugyanolyan elítélő gesztussal s szavakkal fogadják majd, midőn hazaér.

KÁDÁR Jan meg minden bizonnyal zavartan, félszavakban válaszol; ő, aki mindig egyforma nyugalommal, erejében bízva tette a dolgát és járta a világot.

KAR És emiatt, életében először, kényelmetlenül érezte magát.

NARD BAERT Mivel Jan utóbb mindenre azt mondta: „Teszek rá!” – szorongást s álmatlanságot okozott vele Iphigénie-nek!

IPHIGÉNIE *(fölriadva álmából, két tenyerébe temeti arcát)* Úristen, ugye nem fogsz többé elszakítani Jantól?... Akinek világeletében édes mindegy volt, hová megy, boldog lesz-e vagy átkozott, de nem láttam habozni soha, midőn hagytam gerjedni a vágyat benne, hogy egymáséi lehessünk.

PAP Így bukkant fel, mintegy két és fél év után, öszülő szakállal Depsben.

Mikor már senki sem számított rá.

INTÉZŐ Az első házak egyike, a Nard Baerté, magasabb volt a többinél, sok melléképülettel, és magas fal vette körül.

JAN H. Amikor beléptem, Nard és három, már idős fia hatalmas májszeleteket ettek éppen, sült krumplival. Iphigénie Nard mellett ült, egy naplóba írta, amit a férje diktált neki, tele szájjal. Holmi londoni szállításokról volt szó.

IPHIGÉNIE Mi történt velem? *(Fel akar állni, de megszédül.)* Ez az ember mit akar itt?... *(Fennhangon, kimérten.)* Előbb befejezem a mondatot. *(Megpróbál uralkodni magán. Jan felé fordulva, suttogásnak tűnik.)* No lám, kit látnak szemeim? Épp a tegnap mondtuk, hogy téged ugyan nem látunk többé... *(S higgadtan nyújtja kezét a férfi felé.)*

KAR

Jan gyanúsán erőtlennek érzi a kézfogást.

De észreveszi, hogy a nő milyen szép maradt.

JAN H. *(mint aki magában beszél)*

Karcsú, sudár, egyetlen ránc sincs az arcán;

bár furcsa módon mégsem fiatal már.

Nem látszik fiatalabbnak a koránál.

KAR

Houtekiet szívében először derengett fel,

hogy az ember egyszer bizony megöregszik.

(Jan kitántorog d'Hurlemont-ék kapuján.

Odakint már sokan várják, nem tudnak betelni a látványával.

Járásában megvan még a természeti népek nyugalma, ahogy a mozdulatlan törzs alatt a csipő lazán, lágyan ringatózik, melynek következtében a léptek nagyobbak, a járás sebesebb, mégis lomhábbnak tűnik.

Itallal kínálják; kézbe veszi az üveget, s az erős pálinkát egy hajtásra kiissza.)

LIEN Jan teljesen kipihent, egykedvű halandó benyomását keltette bennem.

Este itthon, a vacsora és mosogatás után, a legidősebb lányunk köntörfalazás nélkül megkérdezte az apjától, hogy hol fog aludni az éjjel: a fiúk szobájában vagy a mamánál?...

Tudnia kell, mivel az utóbbi két évben ő aludt a szülei hálósobájában! *(Lien meglegedett mosollyal.)* Jannak kerek perec ki kellett jelentenie, hogy a feleségével kíván aludni...

Mikor végre egyedül maradtunk a hálósobában, mielőtt ágyba

bújtam volna, megkérdeztem tőle, hogy valójában mik a tervei? Megint el akar menni?...

JAN H. *(fojtott indulattal, érzi, hogy ezúttal tehetetlen)* Micsoda kérdés. Honnan tudhatnám, mikor csak most jöttem haza?!...

LIEN *(megjátszott közönnyel)* Engem ugyan nem érdekel már, de a gyermekeid tudni szeretnék.

(Kiotlja a lámpát.)

KAR

E szavak mintha szíven ütötték volna.

Most ő volt a gyengébb.

Lien, ha rá is nézett, nem látta az arcát.

LIEN *(hűvös hangon megismétli)* Szólj, hogy maradsz, mert akkor feleségül kell venned a gyermekeid anyját.

Nem élhetünk tovább úgy, mint a kutyák. *(A fáradtságtól alélt férfi fülébe súgva.)* A kezdet kezdetén még rendben volt, mindketten fiatalok voltunk; de most már nem akarok semmiféle botrányt. Depsben mindenki házasságban él. *(Jan teszi magát, hogy alszik.)* És még valami. Nehogy azt képzeld, hogy továbbra is szoknyákat hajkurászatsz, mint azelőtt. Az emberek megkomolyodtak.

(Jan morog egyet. Ám eszébe sem jut, hogy védekezzen.)

Forgolódik az ágyban. Egyszer aztán elfogja a düh.)

JAN H. *(ordítva kérdezi)* Valójában mit akarsz?... Csak járatod a szádat, de mondd ki már: mit akarsz!

LIEN Házasságot. Semmi többet.

JAN H. *(álmosan, gondolkodás nélkül rávágja)* Jól van... De csak ha egyetlen fillérünkbe se kerül. Mert annyit azért nem ér az egész.

LIEN *(először bambán bámul a férfira – nem akarja elhinni. Gyöngeően megcirógatja a homlokát)* Nehogy rosszat álmodj.

KAR

Aztán öleli, szorítja, ahogy a régi szép időkben.

Így csöppent bele Jan a házasságba.

6. (Agónia)

IPHIGÉNIE Délelőttönként a férfiak Brüsszelbe járnak, s olyankor egyedül vagyok.

(A nyitott ablaknál vasalt éppen, amikor Jan betoppant hozzá.)

Szorosan az ablak mellé állt, hogy levegőhöz jusson, mert a kályha melegétől már-már fulladozott.)

JAN *(látszólag nyugodt csevegéssel)* Mit szólsz ahhoz, hogy most én is házasságban élek?
Rendben van-e így?

(A nő hosszan hallgat. Végül kiböki.)

IPHIGÉNIE Jól van így... Igaz, még ennél is jobb lehetett volna.

JAN Ezt én is tudom. *(Kelletlenül; magyarázkodnia kell.)* Két és fél évvel ezelőtt egyszerűen el kellett mennem innen, hisz mindenki olyan lehetetlenül viselkedett... Főleg, amióta megjelent itt a pap.

IPHIGÉNIE *(kimérten)* Miért nem szóltál semmit arról nekem, hogy elmész?

JAN *(elvigyorodik)* Miért, talán velem jöttél volna?

IPHIGÉNIE *(alig hallhatóan)* Azt hiszem, igen.

(Jan elképedve, letörtén, majd szikrázó szemmel néz rá.)

Kis idő múlva felkacag.)

JAN *(ravaszul kezdi)* Csak nem gondoltad, hogy nekem valahol kastélyom vagy villám van?!...

IPHIGÉNIE *(mosolyogva rázza a fejét)* Nem, Jan. Ennyire soha nem jártam a fellegekben. De Dél-Franciaországban igen kevésből jól meg lehet élni... Mi a gazdagság? Számomra semmi értéke sincs a vagyonnak, a háznak.

(Kínos csend.)

JAN Ezt azért én nem merném állítani.

IPHIGÉNIE Te erős vagy, s nemcsak ügyes: a két keziddel megcsinálasz mindent, amit elképzeltél. Én is konyítok valamicskét a kereskedelemhez. *(Csúnyán köhög, megpróbálja visszafojtani.)* Két-három évnyi kemény munka, több nem kell odaát.

JAN *(állhatatosan nézi az asszonyt, nem tud magához térni a meglepetéstől. Aztán kifakad, kissé nyersen)* Nem értem, miket zagyválnsz összevissza. Még hogy a gazdagság semmi!... Jó vicc; te, aki annyi éve élsz és dolgozol Baert mellett! Volt rá időd beletanulni a kapzsiságba.

IPHIGÉNIE Vedd úgy, hogy nem mondtam semmit. *(Ingerülten ráköp a vasalóra.)*

JAN Kezdjük sorjában... *(Különben is szeret kalkulálni.)* Az embernek, persze, ennie s ruházkodnia kell.

IPHIGÉNIE *(indulatát palástolva, szarkazmussal, hogy: lám, ennyi telt ki belőled?)* Ennyi...? *(Makacsul megismétli.)* Semmi másnak nincs értéke.

JAN *(józanul, megértést mutatva)* Csak hát... ez homlokegyenest ellenkezik Nard felfogásával.

Éveken át ugráltatott, zaklatott téged is, s te hagytad, hogy telekürtölje a világot életfilozófiájával,

miszerint semmi más nem számít, csak a pénz!...

És semmi más nem fontos, csak az előre jutás.

IPHIGÉNIE *(valamivel szelídebben)* Valóban: egy percre sem ellenkeztem, végeztem a kötelességemet – a gyermekünk, a gyermeked (!) érdekét is szem előtt tartva *(hangja elcsuklik)*, miközben a szerelem – különösképp a két és fél éves csavargásod idején (!) – szívemben némán hallgatott.

JAN *(őszinte csodálkozással)* És most egyből megoldódott a nyelved. *(Közben forgolódva, a kredencig is eljutva megtalálja az áizsos pálinkát, s felhajt belőle két pohárkával. Elkezdené ő is.)* Ez azért... *(De elhallgat, mivel a hosszú társalgás nem az ő erőssége.)*

IPHIGÉNIE *(érti, mit akar mondani a férfi; először vet rá fájdalmas pillantást)* Nem, Jan. Semmi más nem számít, csakis a szerelem. *(Beletörődő bölcsességgel.)* De tudom, hogy számodra ez a szó nem jelentett soha semmit. Ki is mondtad régebb: olyasvalami ez, amihez a férfias férfiaknak semmi közük!... *(Keserű fölismeréssel.)* Utóbb talán rájöttél mégis valamire, s a szerelem térített haza... A sóvárgás egy szempár után. Az a bánat, mely abból a szempárból sugárzik, az a vágy, amely abban a szempárban izzik. És minden együtt. *(Alig hallható sóhajjal.)* Kérdés, kié az a szempár?...

(Jan csak bámul, bután; egyszerű lelke nem képes összerakni és szétválasztani annyiféle dolgot. Esetlenül megkísérelne még mondani valamit, kivillantja fogait az őszbe forduló szakáll mögül. Iphigénie pedig, kezé-

ben a vasalóval nézi, fürkészőn figyel minden gesztusát s a habozását – ha nem is kihívóan, de nem is szelíd érzelemmel.)

JAN (leroskadva, megmarkolja a székek faragott karfáját) Mostanáig jóra való embernek hittem magam... (Nyel egy nagyot.) De hogyha továbbra is így nézel rám, akkor nem állok magamért jól... Vagyis, ha mennydörögve kitör belőlem, meglátja majd mindenki!...

IPHIGÉNIE (bólint, mint aki érti) Mert ismeretlen vihar kerekedik benned újfent.

(Jan is bólint, immár megjuhászkozik. Lesütött tekintettel is érzi, hogy Iphigénie közel megy hozzá és megérinti a vállát, vagy csak úgy tűnik neki, s lám, sikerül már fölegyenesednie.)

Ám ekkor bejön az egyik szolgálólány, s kéri, hogy az asszonyság adja ki neki a frissen mosott ágyneműt. Iphigénie fogja a kulcsait, kimegy a másik szobába, hogy kinyissa a szekrényt.)

JAN (miután Iphigénie visszajön) Mostanában magamra hagytál, csak most értettem meg először...

IPHIGÉNIE Mit? Azt, hogy amióta megláttuk egymást, mellettem lehettél volna?... (Elszánt meggyőződéssel.) Midőn az első nyulat megnyúztad, már akkor el kellett volna mennünk együtt.

JAN (dadogva) Iphigénie... én ezt nem tudtam.

KAR

A gyönyörű és vakmerő asszony mosolyog. Nem felel.

Vajon ez ugyanaz az asszony, aki az álszenteskedő híveknek templomot akart?

PAP S aki attól reszketett, hogy bűnéért a túlvilágon megbüntették?

(A csend végtelen.)

A kertben valaki füttyörészik. Páva rikolt.)

JAN De mit szól mindehhez az Úristen?... A tiéd.

(A válasz megint elmarad; csak két könnyecsepp gördül alá a nő szeméből.)

Pár pillanatig lehajtott fővel áll; Jan a madárházat bámulja a kitárt ablakon át. A hosszú, kínos csend után az asszony magához szorítja Jant, leülnek szemtől szemben; a férfi keze a nő ölében.)

IPHIGÉNIE (csendes megbékéléssel)

Ne tégy szemrehányást magadnak, Jan. (Újabb köhögés.) Ha kértél volna, akkor sem mehettél volna veled. És ne mondd erre, hogy én csak egy asszony vagyok... s az asszonyok szerintem mind ostobák?... (Szünet.) Egész életemben ezen a dolgon törtem a fejem; Nardnak dolgoztam, de terád gondoltam szüntelen.

JAN A pusztá gondolkodással sem mire sem megy az ember...

IPHIGÉNIE (egyetértően bólint) Mindaddig, amíg mi magunk igazán bölcsés nem válunk... A bölcsesség meg túl későn jön.

JAN (idegesen szól közbe) És most már megjött?

IPHIGÉNIE (türelmesen súgja) Igen, Jan.

JAN (megragadja az asszony kezét) Akkor most gyere!

KAR

Házasságkötés után ez a heves elszántság! ...

IPHIGÉNIE (jóleső érzéssel) Ezt az az ember mondja, aki az előző napon vette feleségül tizenhat gyermeké-

nek az anyját?... *(Feláll; kissé riadtan bár, de játszva a gondolattal, igazi boldogság tölti el.)* Elszántad magad, hogy most kísétálsz velem innen! Hogy hova? – ki tudná megmondani.

JAN *(belelovalja magát, talpra szökve)* Mit számít, ha végre együtt leszünk!

(Az asszony tagadólag int fejével; hátralép, egy másik vasalót készül levenni a kályháról, és szénport szór a tűzre. Mindezek után két kézzel belekapaszkodik a kályhatetőbe, úgy suttoget.)

IPHIGÉNIE Már nem sokáig élek.

(A férfi – csak most látni, milyen törődött – érzi, hogy megáll a szívverése. Remegő szakállát, állát fogva kérdi.)

JAN Mit jelentsen ez, Iphigénie?

IPHIGÉNIE Azt jelenti, hogy beteg vagyok. Nard nem tudja, a fiúk sem. Te tudtad meg elsőnek, Jan... Négy hónapja a városban orvosnál voltam. Nem kell az orvosnak komoly képet vágnia ahhoz, hogy megértesse veled, közel a vég.

(Lassan sötétül kinn.)

Különös hangulatú dal, parasztnének, hangzik fel halkán.

Vagy az asszony ajkáról.)

Nem haboznék, de immár késő!

Éles és hideg a fény.

Fújd el már, friss szél

a pökhendi törpék pállott levegőjét!

JAN *(mint akit megbűvöltek vagy letaglóztak)* Miért hajtod magad mégis... Ha így van?

IPHIGÉNIE *(hitelen megtörik)* Szent igaz, mit értem el?!... *(Jan vállára hajtja fejét.)* Még mindig nem tudom, miért szerettelek. Hisz nem adtam én neked túl sokat... csak ezt a gyáva titkos szerelmet. Ne-

ked se kellett hűségesnek lenned hozzám. *(Átkarolja szerelmestársát.)* Az ember, ha tudja, hogy az életének vége van, s csupa eleven fájás már... csak azt sajnálja, hogy nem merte igazán élni az életet... Amikor a papával történt tragédia dacára meg tudtam bocsátani neked, akkor kellett volna együtt maradnunk...

JAN *(nyersen szakítja félbe)* Hallgass!
KAR

Mint aki érzi, hogy a vihar megint feltámad benne, sötéten.

Legszívesebben kihányná a kályhából a tüzet,

s felgyújtana mindent, míg a lángoló ég rájuk nem szakad.

IPHIGÉNIE *(félénken, kislányosan)* Írtam neked egy levelet, nemrég... Itt van, olvasd el majd.

(Fojtogatja a köhögés s a sírás. Kimegy, magára hagyva Jant.)

Aki türelmetlenül beleolvas, akadozva, máris.)

„Drága barátom, oly sok éven át hallgattam minderről, s nemsokára örökre elnémulok. Köszönöm, hogy hagytad, hogy kibeszéljem magam. Te okos vagy, mindenben tehetséges. Értelmes vagy, a lelked is nagy... Itt mindenki azt hiszi, hogy te amolyan félig-vadállat vagy. Milyen ostobák, ha-ha!... Jan, ha arra gondolsz, miért nevet ez a nő most egyszerre, tudnod kell, hogy én már hetek óta minden áldott nap Fréjus-ben látlak téged. Tudod, hol van az? Marseille és Nice között, ott laktam gyermekkoromban. Szóval ott látlak, ugyanabban a házban, hatalmas, rózsaszín falú ház, és te ugyanúgy vagy öltözve, mint a nagypapa, neki is volt szakálla, de már teljesen ősz. És ugyan-

olyan zavartalanul méltóságteljes volt, mint te. Így látlak én magam előtt. Gazdag, elegáns úrként – az ilyesmi persze nem megy neked, tudom, ne vágj már ilyen képet. Csak annyit mondok: ilyen lehettél volna, mert te nem vagy paraszt, Jan, se csavargó: világ vándora...”

KÁDÁR Jan hitte: meg tudja gyógyítani kedvesét, merthogy korábban gyomorfájásra panaszkodott, fel-feljajdulva éjszaka is. Márpedig a gyomorfájást Jan igenis tudja gyógyítani. Mindenféle növényeket főzött, olyanokat, melyek megtisztítják a testet, mások étvágyat csinálnak, ismét másfajták a vért pezsdítik meg.

NARD BAERT Háromféle teát főzött, felváltva kellett inni őket.

Én bízom Janban. Ne is beszéljünk az orvosokról, nem tudnak azok semmit, amikor ilyen bajról van szó. Az én testemhez egyetlen ujjal sem fognak hozzáérni!... Meghalni nem sietős, csak semmi orvost.

IPHIGÉNIE A halál közelsége kioltja a szenvedélyt. Mindez olyan egyszerű...

Már-már mosolyra késztet a Jan iránt érzett érzéki örületem.

A húgaim szerint olyan komikus – képtelenség (!) – hogy én, a hajdani előkelő szépség, és Jan, a vadember összeillő párnak mondjuk magunkat! Számomra azonban az tűnik képtelenségnek, hogy épp most kell meghalnom, amikor annyira boldog lehetek, hogy mellettem van. S olyankor rövid ideig nem is érzek fájdalmat.

PAP Egy hónap múltán a fájdalmak annyira felerősödtek, hogy a beteg asszony nem színlelhetett tovább. Az istentelen Jan Houtekiet szomorúan és csodálkozva bámult rá,

mert még most sem tudta elképzelni, hogy létezhet olyan belső fájdalom, ami ennyire megkínozza a halandó embert. Végül ő tanácsolta szerelmének, hogy próbáljon meg imádkozni.

IPHIGÉNIE Késő nekem imádkozni, kedvesem. S ugyan ki hallgatná meg könyörgésemet?

JAN Magam se tudom. Csak a tehetlenség diktálta, hogy meggyőződéseim ellen tegyek valamit.

IPHIGÉNIE A magamfajtat különben is – feltéve ha Lucifer is csak kitálalás – több bizalom fűzi a megvetett asztrológiához, a csillagállások elméletéhez.

NARD BAERT Amikor Iphigénie végleg ágynak esett, minden éjjel Brüsszelbe hajtattam, de a főtisztelendő azzal utasította el kérésemet, hogy nem áll szándékában meglátogatni a szerencsétlen asszonyt, mivel ott rostokol az ágyánál Jan, az önkéntes betegápoló. *(Bánkódva.)* Iphigénie-t viszont ez cseppet sem aggasztja, mintha így volna rendjén.

JAN *(a tehetlenség kétségbeesett hangján)* Halántéka már behorpadt, a szeme beesett, orra kihegyesedett, átlátszó bőre alatt már kirajzolódtak a halálfej körvonalai, de ő tragikus vigyorral még mindig a szerelméről beszél.

IPHIGÉNIE Hajolj közelebb egy kicsit. *(Jan fülébe súgja.)* Az élet nem valami különös dolog, de ha valakit igazán szeretünk, egész lelkünkkel, Jan, olyan nagyon szeretünk, hogy miután elment, de előtte körmöt vágott, s az ember földön csúszva keresgél, hogy azt a darabka körmöt megcsókolhassa – akkor az élet csodálatos.

NARD BAERT Jan soha nem ejtette ki a száján, hogy szeretlek, mindig

csak egy mocskos, izzadt bika volt,
akit a ég angyalához engedtek...
JAN Testedhez rohanok hanyatt-
homlok...
Nehogy már csak a ráncok fogad-
janak homlokodon.
A melledtől legalább, mielőtt fa-
kéregszárazzá válna, el kéne bú-
csúznom!

*(De nem mer szépséges madonnája
árménykára nézni.)*

IPHIGÉNIE *(szemével int neki, hogy
lépjén közelebb, s utoljára még
megfogja Jan kezét)* Ha meggyó-
gyulok, gyalog megyek veled Fré-
jus-be, s te minden este kifeszítéd
szerelmes sátrunkat.

KAR
Végtelen béke költözött Jan Hou-
tekiet lelkébe, mert Iphigénie a
karjaiban halt meg.

(Utójáték)

KAR
Vagy mégse?!

JAN *(mennydörögve)* Én okítottalak
ki szemrebbenés nélkül, fölénnyel,
hogy egyszer minden mulatság-
nak vége szakad!...
Csodálkozva kérdezted volt tőlem
(Iphigénie hangját hallja vissza):
„Ezek szerint te semmit sem tudsz
a hitről?...”
Ostobán fiatal lehettem, mert
szembekacagtalak, amikor te ha-
lálós komolyan rám szóltál, már-
már gondterhelten, hogy: „Jan!

A HALÁLLAL NEM ÉR VÉGET AZ
ÉLET.”

Nem?... És mi jön akkor utána?
(Iphigénie hangja) „Utána az em-
ber lelke felszáll...”

Talán a mennyországba (?) – foly-
tattam a gúnyolódást, én, ki soha-
se hittem a feltámadásban.

(Iphigénie hangja) „Vagy alászáll,
s a pokol tüzeiben fog égni. A tisz-
títótűzben pedig megváltatik, ha
levezekelte a bűnét.”

Az istenfáját – fölényeskedtem to-
vább. – És az állatok, azok is oda-
mennek?

(Iphigénie hangja) „Nem tudom,
van-e lelke az állatoknak, Jan.”

Miért ne lenne?

(Iphigénie hangja) „Hisz nem tud-
nak se beszélni, se gondolkodni.”
Akkor te még nem láttál álla-
tot. Jobban tudnak azok beszélni,
mint te magad. Hogy tetszik a fe-
ke-te rigóm?

(Iphigénie hangja) „Jól van, Jan.”
S elmentünk megnézni a feke-
te rigót... Ne hagyd soká egye-
dül, pár nélkül a madarat, mondta
volt nagyapám. Különben bánatos
lesz.

(Szünet, erősödő háttérzenével.)
Rég elfelejtődött a túlvilágról szóló
beszélgetés, évek óta együtt vol-
tunk már, mikor egyszer csak a
szerelemtől elgyengülten sikoltot-
tad, emlékszel rá, ugye?

(Iphigénie elhaló hangon) „Jan,
ezért örökké égni fogunk!...”

De legalább együtt maradunk, fe-
leltem én vigasztalóan.

Szepes Erika (1946): klasszika-filológus, irodalomtörténész, esszéista. Legfőbb területe a magyar költészet és a verstan, főként a kettő együttese: a vers-tani formák a magyar költészetben.

„Az innen-létből sohasem elég” címet a költőtől kölcsönöztem, akinek *ars poeticája* és *credója* is egyben: csatlakozik a világlíra azon áramlatához, amely a földi életet tartja a legnagyobb értéknek, szemben a transzcendens hitekkel, még akkor is, ha ez az innen-lét fájdalommal, félelemmel, az igazságtalanságok elleni küzdelmekkel terhes. Lászlóffynak ez az innen-lét kiemelten fontos, hiszen a közelmúltban többször volt közel ahhoz, hogy átkerüljön a nem-létbe, amely számára a semmit jelenti. Sokszor választ társat a világ- és magyar líra legjobbjai közül – mert hozzájuk méri magát –, mint ezzel a címmel azt a Vas Istvánt, aki a *Megyék – Mégsem* párversben (iker-gondolatok!) ezt vallja: „Eleget megtelítőt / Torkomig émelyítőt / Úgy látszik mégsem adtál / Élet...” A rokon gondolat költőjének magaslatáig emelkedik Lászlóffy az *ikerkötetekben*.

Lászlóffy Csaba (1939): József Attila-díjas erdélyi magyar költő író, drámaíró, műfordító, esszéista. A legfrissebb *Napút-díjas*, Közel ötven könyvének utolsó ötödét szinte kivétel nélkül a Napkút Kiadó gondozta.

„A flamand irodalom klasszikusa, Walschap egykor Nobel-díjra javasolt regénye alapján született az *Iphigénie szerelme*, időtlen időkben Flandriában – vagyis a görög drámai örökségtől (KAR) máig –: örök-érvényű erkölcsi konfliktusokra épül. (...) Engem mindig zavart a megkezdett munka (persze a fejemben). Most kínlódtam ki a műfajhatárokat kikezdő új – oratórium? dramolett? – szövegemet (Dürer, Gauguin plusz saját koponya-élettér, három idősíkban). Ez is az elmúlásról, a halálról szól valahol... De még inkább idevág ez a »flamand« dráma, amely épp azt kutatja, hogy milyen hihetetlenül a véletleneken múlik egy hosszan tartó s mégis örökké rövid szenvedélyes kapcsolat...”

(Levélrészlet a szerzőtől)

Napkút Kiadó Kft.
1043 Budapest, Tavasz u. 4.
Telefon: (1) 225-3474
Mobil: (70) 617-8231
E-mail: napkut@gmail.com
Honlap: www.napkut.hu

Felelős kiadó: Szondi György
Szöveggondozó: Kovács Ildikó
Tördelőszerkesztő: Szondi Bence
ISSN 1787-6877
ISBN 978 963 263 455 5